

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Басқару институты
қолжазба құқығында

Беркенов Еркен Ержигитович

**ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН: МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ
ЗАМАНУИ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

«7M041 Бизнес және басқару» дайындық бағыты бойынша
«7M04105 – Мемлекеттік саясат» білім беру бағдарламасы

«7M04105 – Мемлекеттік саясат» білім беру бағдарламасы бойынша
Бизнес және басқару магистрі дәрежесін алу үшін жоба

Ғылыми жетекші _____ Нурбекова

Жоба қорғауға жіберілді «_____» _____ 2024ж.

Басқару институтының директоры _____ Гаипов З.С., с.ғ.д.

Астана, 2024ж

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР	3
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	4
КІРІСПЕ.....	5
НЕГІЗГІ БӨЛІМ.....	
1-ТАРАУ. МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ЗАМАНАУИМӘДЕНИЕТІ. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕ.....	8
2-ТАРАУ. ДЕЛИБЕРАТИВТІ ДЕМОКРАТИЯ ТЕОРИЯСЫ. ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛТАЙ.....	23
ҚОРЫТЫНДЫ.....	40
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР.....	42

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Осы магистрлік жобада келесі нормативтік құжаттарға сілтемелер пайдаланылған:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы: онда мемлекеттік басқарудың негізгі қағидаттары, Мемлекеттік органдардың құрылымы, олардың функциялары мен құзыреттері бекітілуі мүмкін.

2. "Қазақстан-2050" Стратегиясы: Нұрсұлтан Назарбаев жариялаған бұл құжат ел дамуының ұзақ мерзімді перспективаға стратегиялық көзқарасын айқындайды және мемлекеттік басқаруды жақсарту жөніндегі мақсаттар мен міндеттерді қамтуы мүмкін.

3. Ұлттық даму бағдарламалары: Қазақстан Үкіметі әзірлейтін мұндай бағдарламалар экономика, әлеуметтік сала, білім беру және т.б. сияқты түрлі салаларда мемлекеттік басқару жүйесін жетілдіру жөніндегі нақты шараларды қамтуы мүмкін.

4. Қазақстан Республикасының заңдары: бірқатар заңдар, оның ішінде мемлекеттік қызмет туралы, мемлекеттік билік туралы, жергілікті басқару туралы және т.б. мемлекеттік басқаруға қатысты нормативтік талаптар мен ережелерді қамтуы мүмкін.

5. Қазақстан Республикасы Президентінің қаулылары мен өкімдері: мұндай құжаттарда мемлекеттік басқару жүйесін жақсарту және тиісті мәдениетті қалыптастыру жөніндегі нұсқаулар мен ұсынымдар болуы мүмкін.

6. Аймақтарды дамыту стратегиялары мен бағдарламалары: жергілікті билік сонымен қатар жергілікті деңгейде мемлекеттік басқаруды жақсартуға бағытталған стратегиялар мен даму бағдарламаларын жасай алады.

7. Халықаралық ұйымдар мен сараптамалық топтардың есептері мен құжаттары: БҰҰ, Дүниежүзілік банк және басқа да ұйымдардың баяндамаларында Қазақстандағы мемлекеттік басқарудың тиімділігіне ұсыныстар мен талдау болуы мүмкін.

БЕЛГІЛЕУЛЕРМЕНҚЫСҚАРТУЛАР

ҚР	- Қазақстан Республикасы
БАҚ	- Бұқаралық ақпарат құралдары
ҰҚ	- Ұлттық Құрылтай
ҚҚДИ	- Қазақстандық қоғамдық даму институты
БҰҰ	- Біріккен Ұлттар Ұйымы

КІРІСПЕ

Тақырыптың өзектілігі.

Қолданыстағы басқару жүйесі қоғам үшін қажет әлеуметтік, экономикалық және саяси қайта құруларға сәйкес даму үшін жаһандық өзгерістерге жауап берудің тиімді механизмін қажет етеді. Мемлекеттік басқару жүйесін жетілдіру елді жаңғырту Стратегиясының ажырамас бөлігі болып табылады.

Қазіргі демократиялық дискурс биліктің халықпен кеңесуін электоралды процедура арқылы, сайлау науқаны мен референдум кезеңінде ғана емес, сонымен қатар, азаматтардың басым бөлігінің немесе жергілікті халықтың өміріне қатысты саяси шешім қабылдау процесінде үздіксіз жүргізілуін талап етіп отыр.

Қазақстан Республикасы Президенті Касым-Жомарт Тоқаев 2019 жылғы маусымда Президент сайлауындағы жеңісінен кейін бірден Ұлттық қоғамдық сенім кеңесін құрып, «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» идеясын жариялаған болатын. Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі жоғары саяси биліктің ауысуын жеделдетіп, толыққанды саяси транзитке өтуде саяси реформалардың бірнеше пакетін әзірлеуге белсене қатысты.

Мемлекет басшысы 2022 жылы биліктің соңғы трансфер іаяқталғаннан кейін Ұлттық кеңесті Ұлттық құрылтайға өзгертіп, аталған азаматтық жиналыстың институт ретіндегі жүйелік сипатын айқын көрсетіп берді.

Қазақстан Республикасында Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру мемлекеттік институттардың тиімділігі мен ашықтығын арттыруға бағытталған мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. "Жаңа Қазақстанды" құруға ұмтыла отырып, ел неғұрлым икемді, ашық және Азаматтарға бағдарланған басқару жүйесін құруға бағытталған реформалар мен инновацияларды белсенді түрде енгізуде.

Мемлекеттік басқаруды жаңғыртуға әсер ететін негізгі факторлардың бірі директивадан басқарудың индикативті моделіне көшу болып табылады, бұл қоғамның сын-тегеуріндері мен қажеттіліктеріне тиімдірек жауап беруге мүмкіндік береді. Функцияларды орталықсыздандыру үшін айтарлықтай күш жұмсалады, бұл кейбір өкілеттіктерді жергілікті деңгейге беруге мүмкіндік береді, осылайша мемлекеттік жүйенің жеделдігі мен бейімделуін арттырады.

Мемлекеттік қызметтерді цифрландыру және "ашық үкімет" жүйесі және Data Driven Government платформасы сияқты технологияларды енгізу маңызды аспект болып табылады. Бұл бастамалар мемлекеттік органдардың ашықтығы мен есептілігін арттыруға, сондай-ақ мемлекет пен азаматтар арасындағы өзара іс-қимылды жеңілдетуге ықпал етеді.

Қазақстан сондай-ақсыбайлас жемқорлық пен белсенді күресуде, бақылаумен ашықтықтың жаңа тетіктерін енгізуде, бұл азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенімін арттыруға және инвестициялық ахуалды жақсартуға (OECD) ықпал етеді.

Осылайша, Қазақстанда Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру қазіргі заманның сын-тегеуріндеріне барабар жауап беруге және елдің орнықты дамуына ықпал етуге қабілетті тиімді, ашық және Азаматтарға бағдарланған жүйені құруға бағытталған.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері:

«Жаңа Қазақстан»: мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетіне сәйкес мемлекеттік органдардың қоғам алдындағы тиімділігін, ашықтығы мен жауапкершілігін арттыруға ықпал ететін факторларды зерттеу.

Ол төмендегідей міндеттері қамтамасыз етеді:

1. Халықаралық мемлекеттік басқару жүйесінің ағымдағы жай-күйін зерделеу,
2. Жаңа Қазақстан: мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін негізгі үрдістер мен өзгерістерді талдау, зерттеу.
3. Мемлекеттік органдардың қоғам алдындағы тиімділігін, ашықтығы мен жауапкершілігін арттыруға ықпал ететін Жаңа Қазақстан: мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін дамыту жолдарын анықтау
4. «Жаңа Қазақстан» тұжырымдамасына сәйкес мемлекеттік органдардың қоғам алдындағы тиімділігін, ашықтығы мен жауапкершілігін арттыруға ықпал ететін ұсынымындарды әзірлеу.

Зерттеу объектісі - қазіргі заманғы сын-тегеуріндерді, талаптар мен қағидаттарға сай Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік басқару жүйесін трансформациялау процесі.

Зерттеу пәні - Жаңа Қазақстан: мемлекеттік басқару заманауи мәдениетін қалыптастыруға әсер ететін факторлар.

Теориялық және әдістемелік негізі:

Зерттеудің ақпараттық базасы:

Зерттеуді жүргізу үшін Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы, ғылыми басылымдардың, заңнамалық актілердің деректері, сондай-ақ сарапшылармен сұхбаттардың нәтижелері пайдаланылады.

Теориялық және практикалық маңызы:

Қызмет көрсету сапасын жақсарту, стратегиялық жоспарлаудың тиімділігін арттыру, мемлекеттік қызметтің кадр құрамының сапасын арттыру және мемлекеттік қызметтер көрсетудің проактивті форматына көшуді қамтамасыз етеді.

Теориялық маңызы: Мемлекеттік басқарудың жаңа моделі қоғамның сұранысына жедел ден қоятын, есеп беретін модель болуы тиіс. Бұл модель мемлекеттік басқарудың қолданыстағы тетіктерін жаңғырту және жаңаларын құруға бағытталатын болады.

Практикалық маңызы: Қазақстандағы мемлекеттік басқарудың жаңа ұлттық ұстанымдарға негізделген үлгісін енгізу, мемлекеттік басқару жүйесін дамытудың бірыңғай саясатын қалыптастыру, мемлекеттік аппарат қызметінің кәсібилігін және тиімділігін арттыру, мемлекеттік органдардың қызметін халыққа сапалы мемлекеттік қызметтер ұсынуға бағдарлау, мемлекеттік аппарат қызметінің айқындылығы мен ашықтығын қамтамасыз ету.

Зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу және енгізу:

Зерттеу нәтижелері ғылыми конференциялар мен семинарларда баяндалады, сонымен қатар Қазақстандағы мемлекеттік басқарудың жаңа мәдеиетін қалыптастыру және оңтайландыру процесінде пайдаланылуы мүмкін.

Жариялыным – «X International Scientific and Practical Conference GLOBAL AND REGIONAL ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT» held on May 26-28, 2024 in Copenhagen, Denmark.

Әдебиеттерге шолу

Қазақстан Республикасында Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру трансформация процестерін зерделеуге, инновацияларды енгізуге және мемлекеттік институттарды қазіргі заманғы талаптарға бейімдеуге бағытталған көптеген зерттеулердің нысанасы болып табылады. Бұл шолу саяси, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық факторларды қоса алғанда, берілген процестің әртүрлі аспектілерін қамтитын негізгі басылымдарды талдау болып табылады.

Реформалаудың саяси аспектілері

Саяси реформалар Қазақстандағы мемлекеттік басқаруды жаңғыртудың негізгі элементі болып табылады. "Қазақстандағы мемлекеттік басқару реформалары: директивадан индикативті модельге" (2019) мақаласында авторлар басқарудың директивалық моделінен индикативтіге көшуді егжей-тегжейлі қарастырады. Олар бұл ауысу сыртқы және ішкі ортадағы өзгерістерге тиімдірек жауап беруге, сондай-ақ әртүрлі қуат деңгейлері арасындағы үйлестіруді жақсартуға мүмкіндік беретінін атап өтті.

Саяси реформалардағы маңызды қадам "Ашықүкімет" тұжырымдамасын енгізу болды, ол "Қазақстандағы Ашық үкімет: сын-тегеуріндер мен перспективалар" басылымында егжей-тегжейлі талқыланады. Авторлар бұл бастама мемлекеттік органдардың ашықтығы мен есептілігін арттыруға, сондай-ақ мемлекет пен азаматтар арасындағы өзара іс-қимылды жақсартуға ықпал ететінін атап көрсетеді.

Экономикалық факторлар

Мемлекеттік басқарудың заманауи мәдениетін қалыптастырудың экономикалық аспектілері де маңызды рөл атқарады. "Қазақстандағы экономикалық жаңғырту және реформалар" (2020) кітабында экономиканы әртараптандыру және мұнай-газ секторына тәуелділікті азайту стратегиялары қарастырылады. Авторлар елдің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың тиімді шаралары ретінде индустриялық-инновациялық дамуға және ұлттық холдингтер құруға баса назар аударады.

Сонымен қатар, "Қазақстанның инвестициялық тартымдылығы: мемлекеттік басқару реформаларының әсері" зерттеуі бизнес үшін жағдайды жақсарту және әкімшілік кедергілерді қысқарту шетелдік инвестицияларды тартуға қалай ықпал ететінін және экономикалық өсуді ынталандыратынын талдайды. Жұмыста Мемлекеттік басқару жүйесіндегі реформалар елдің экономикалық тұрақтылығы мен дамуына тікелей әсер ететіндігі атап көрсетілген.

Әлеуметтік факторлар

Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастырудың әлеуметтік аспектілері азаматтардың қажеттіліктеріне назар аударуды және олардың әл-ауқатын арттыруды қамтиды. "Мемлекеттік басқарудағы адамға бағытталған тәсіл: Қазақстан тәжірибесі" мақаласында көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын жақсартуға және халықтың өмірсүру деңгейін арттыруға бағытталған "адамға бағытталған" басқару моделінің қағидастары қарастырылады.

Мемлекеттік қызметшілердің білім беру және кәсіптік даярлау жүйесіне ерекше назар аударылады. "Қазақстандағы мемлекеттік қызметшілерді кәсіптік даярлау" (2021) зерттеуінде құзыретті мемлекеттік аппаратты құруға бағытталған жаңа стандарттар мен даярлау бағдарламалары талданады. Авторлар тиімді басқару үшін үздіксіз оқыту мен біліктілікті арттырудың маңыздылығын атап көрсетеді.

Технологиялық инновациялар

Мемлекеттік басқаруды цифрландыру жаңғыртудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. "Қазақстандағы цифрлық үкімет: жолдар мен перспективалар" жұмысында авторлар data driven Government платформасын енгізуді және деректерді мониторингілеу және талдау үшін Smart Data Ukimet жүйесін пайдалануды талқылайды. Бұл технологиялар мемлекеттік процестердің ашықтығы мен тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар, "Қазақстанның Мемлекеттік басқаруындағы Инновациялық технологиялар" зерттеуі "бір терезе" қағидаты бойынша Мемлекеттік қызмет көрсететін көпфункционалды орталықтарға назар аударады. Мұндай орталықтарды енгізу азаматтардың мемлекетпен өзара іс-қимылын едәуір жеңілдетеді және мемлекеттік қызметтердің қолжетімділігін арттырады.

Қазақстанда Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру саяси, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық компоненттерді қамтитын көп қырлы процесс болып табылады. Басқаруды орталықсыздандыруға, Мемлекеттік қызметтерді цифрландыруға және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске бағытталған реформалар неғұрлым тиімді, ашық және азаматтарға бағытталған басқару жүйесін құруға ықпал етеді. Әдеби дереккөздерді талдау Қазақстанның қазіргі заманның сын-тегеуріндеріне барабар жауап беруге және елдің орнықты дамуын қамтамасыз етуге қабілетті "Жаңа Қазақстанды" құру жолында елеулі қадамдар жасап жатқанын көрсетеді.

1-ТАРАУ. МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ЗАМАНАУИ МӘДЕНИЕТІ. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Қазақстандағы мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениеті жаһандану, технологиялық өзгерістер және мемлекеттік институттардан икемділікті, инновациялылықты және өзгерістерге тез бейімделу қабілетін талап ететін жаңа экономикалық шындықтар жағдайында қалыптасады. Бұл тұрғыда ашықтық, есеп беру, азаматтарды тарту және нәтижеге бағдарлауды қамтитын жақсы басқару принциптерін енгізу маңызды міндет болып табылады.

Қазақстандағы мемлекеттік басқару реформалары стратегиялық және бюджеттік жоспарлауды жақсартуға, басқаруды орталықсыздандыруға және көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыруға бағытталған. Цифрлық технологияларды енгізу бұл процесте шешуші рөл атқарады, бұл мемлекеттік құрылымдар мен азаматтар арасындағы тиімдірек өзара әрекеттесудің алғышарттарын жасайды. Осы саладағы маңызды жобалардың бірі мемлекеттік қызметтердің қолжетімділігі мен ашықтығын арттыруға бағытталған электрондық үкіметті дамыту болып табылады [1].

Бірқатар салаларда қол жеткізілген жетістіктерге қарамастан, шешуді қажет ететін маңызды мәселелер бар. Мемлекет пен қоғамның өзара іс-қимылы жөніндегі шаралардағы жүйеліліктің жеткіліксіздігі реттеудің бөлшектенуіне әкеледі, бұл қоғамдық тарту және бақылау құралдарын толық пайдалануға кедергі келтіреді. Азаматтардың сұраныстары мен ұсыныстарын жүйелі талдаудың болмауы, сондай-ақ кері байланыс арналарының жұмысын бақылаудың әлсіздігі көбінесе қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыруға ресми көзқарасқа әкеледі. Сондай-ақ, стратегиялық және бюджеттік жоспарлау процестерінің бытыраңқылығы елдің ұзақ мерзімді орнықты даму мақсаттарына қол жеткізуге кедергі келтіреді.

Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру Қазақстанның орнықты дамуы мен оның азаматтарының әл-ауқатын арттыру үшін түйінді мәнге ие. Реформаларды табысты іске асыру ресурстарды тиімді басқарып қана қоймай, оның қажеттіліктері мен үміттерін ескер еотырып, қоғаммен белсенді өзара іс-қимыл жасайтын мемлекет құруға әкеледі деп күтілуде. Бұл тұрғыда мемлекеттік аппаратты кәсібилендіруге, мемлекеттік басқару сапасын жақсартуға және халықаралық аренада елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға қабілетті инновацияларды енгізуге ерекше назар аударылады.

Осылайша, Қазақстанда Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру жүйелі тәсілді және тұрақты жетілдіруді талап ететін күрделі және көп аспектілі процесс болып табылады. Қазақстанның осы саладағы тәжірибесі өз мемлекеттік институттарын жаңғыртуға және басқарудың неғұрлым тиімді жүйесін құруға ұмтылатын басқа елдер үшін құнды үлгі болып табылады.

Бұл кіріспе Қазақстанда Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастырудың негізгі аспектілерін қамтиды, кешенді тәсілдің маңыздылығын және тұрақты дамуға қолжеткізу және халықтың өмір сүру сапасын арттыру үшін үздіксіз реформалардың қажеттілігін атап көрсетеді.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы

мәдениеті мемлекеттік институттардың тиімділігін, ашықтығы мен бейімделуін жақсартуға бағытталған шаралар мен реформалар кешенін білдіреді. Соңғы жылдары Қазақстан мемлекеттік басқару жүйесін белсенді түрде жаңғыртуда, бұл пандемия салдарын қоса алғанда, қазіргі заманғы әлеуметтік және экономикалық сын-тегеуріндерге барабар ден қою қажеттілігімен байланысты.

Қазақстанда Мемлекеттік басқарудың жаңа мәдениетін қалыптастыру бірнеше негізгі қағидаттарға сүйенеді: "Халық үніне құлақ асатын мемлекет" (халық үніне құлақ асатын мемлекет), тиімді мемлекет, есеп беретін мемлекет, Кәсіби мемлекет және прагматикалық мемлекет. Бұл қағидаттар азаматтардың қажеттіліктеріне, олардың әл-ауқаты мен өмір сүру сапасына бағытталған мемлекеттік жүйені құруға бағытталған.

Халықтың дауысын тыңдайтын мемлекет: бұл қағида азаматтардың мүдделеріне басымдық береді және олардың әл-ауқаты мен өмір сүру сапасын қамтамасыз етуге бағытталған. Басқаруға белсенді көзқарас және азаматтармен кері байланыс мемлекеттік институттарға деген сенімді нығайтуға ықпал етеді.

Тиімді мемлекет: алға қойылған мақсаттарға жету үшін ресурстарды барынша тиімді пайдалануды қамтиды. Мұндағы маңызды аспект мемлекеттік институттардың тиімділігін және көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын жүйелі бағалау болып табылады.

Есеп беретін мемлекет: мемлекеттік органдардың қоғам үшін ақпараттық ашықтығын және іс-әрекеттерінің қолжетімділігін білдіреді. Азаматтарды шешім қабылдау процесіне тарту және заманауи коммуникациялық технологияларды қолдану осы Қағиданың негізгі элементтері болып табылады.

Кәсіби мемлекет: мемлекеттік аппаратта құзыреттілік пен біліктіліктің болуын, сондай-ақ жаңартулар мен инновацияларға үнемі дайын болуды білдіреді. Прагматикалық мемлекет: объективті ақпарат пен ғылыми әдістер негізінде ресурстарды ұтымды басқаруға және шешім қабылдауға баса назар аударады. Бұл қағида болашақ ұрпақтың қажеттіліктерін ескеруді және тұрақты дамуды қамтамасыз етуді қамтиды.

Мемлекеттік басқарудың заманауи мәдениетін қалыптастыру жолындағы маңызды қадамдардың бірі-басқаруды орталықсыздандыру. Өкілеттіктердің едәуір көлемін жергілікті деңгейге беру басқаруды жақсартуға, оны жергілікті жағдайларға бейімдеуге және шешім қабылдаудың жеделдігін арттыруға мүмкіндік береді.

Мемлекеттік басқаруды цифрландыру жүйені реформалауда орталық орын алады. Электрондық үкімет және Data Driven Government платформасы сияқты озық технологияларды енгізу мемлекеттік құрылымдар мен азаматтар арасындағы өзара іс-қимылды жақсартуға, мемлекеттік қызметтердің ашықтығы мен есептілігін арттыруға ықпал етеді. "Бір терезе" қағидаты бойынша Мемлекеттік қызметтер көрсететін көпфункционалды орталықтар құруға бағытталған жобалар азаматтардың мемлекет пен өзара іс-қимылын едәуір жеңілдетеді және мемлекеттік қызметтердің қолжетімділігін арттырады [2].

Айтарлықтай прогреске қарамастан, мемлекеттік басқаруды одан әрі жақсарту үшін шешілуі керек мәселелер бар. Мысалы, мемлекет пен қоғамның өзара іс-қимылы жөніндегі шаралардың жеткіліксіз жүйелілігі реттеудің бөлшектенуіне алып келеді және қоғамдық тарту мен бақылау құралдарын толық

пайдалануға кедергі келтіреді. Азаматтардың сұрақтары мен ұсыныстарын жүйелі талдаудың болмауы, сондай-ақ кері байланыс арналарының жұмысын бақылаудың жеткіліксіздігі көбінесе қоғамның қажеттіліктеріне формальды көзқарасқа әкеледі. Сонымен қатар, стратегиялық және бюджеттік жоспарлау процестерінің бытыраңқылығы ұзақ мерзімді тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуге кедергі келтіреді. Функцияларды мемлекеттік басқарудың әртүрлі деңгейлері арасында тиімсіз бөлу және олардың қайталануы ведомствоаралық өзара іс-қимылдағы қиындықтарға және қоғамның қажеттіліктерін толық қанағаттандырмауға әкеледі.

Қазақстанда Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру ашық, тиімді және Азаматтарға бағдарланған басқару жүйесін құруға бағытталған кешенді және көп аспектілі процесс болып табылады. Бұл саладағы реформалар елдің тұрақты дамуына, халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға және Қазақстанның халықаралық аренадағы ұстанымын нығайтуға ықпал етеді. Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін мемлекет пен қоғамның өзара іс-қимыл тетіктерін жетілдіруді, стратегиялық және бюджеттік жоспарлауды жақсартуды, сондай-ақ әкімшілік процестерді халық пен бизнестің нақты қажеттіліктеріне бейімдеуді жалғастыру қажет.

Ағымдағы әлеуметтік процестер мен жаңа экономикалық сын-тегеуріндерді, соның ішінде пандемияның салдарын ескере отырып, мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігі мәселесі, әсіресе азаматтық қоғамның белсенді қатысуын қамтитын шешім қабылдау моделін қалыптастыру контекстінде алдыңғы қатарға шығады. Бірқатар қабылданған шаралар есептік кездесулер өткізуді, азаматтарды жеке қабылдауды, Қоғамдық кеңестер құруды және ақпаратты ресми интернет-ресурстар мен әлеуметтік желілерде белсенді орналастыруды қоса алғанда, сындарлы қоғамдық диалог құруға бағытталған. Алайда, бұл шаралардағы жүйеліліктің жеткіліксіздігі азаматтардың мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылын реттеудің бытыраңқылығына алып келеді, бұл мемлекеттік басқару сапасын жақсарту үшін қоғамдық тарту және бақылау құралдарын толық пайдалануға кедергі келтіреді.

Азаматтардың сұрақтарын, ақпарат сұрауларын, ұсыныстарын мен шағымдарын жүйелі талдаудың болмауы, сондай-ақ кері байланыс арналарының жұмысын бақылаудың жеткіліксіздігі көбінесе қоғамның қажеттіліктері мен мүдделеріне ресми көзқарасқа әкеледі. Мемлекеттік органдардың ашықтық дәрежесін жыл сайын бағалау олардың қоғаммен өзара іс-қимылында сапалы өзгерістер қажеттігін куәландырады.

Стратегиялық және бюджеттік жоспарлаудың тиімділігінің жеткіліксіздігі де проблема болып табылады. Жоспарлау процестерінің бытыраңқылығы көбінесе елдің ұзақ мерзімді тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізбеуге әкеледі. Көбінесе жоспарлау тек қол жеткізуге болатын және "басқарылатын" ведомстволық көрсеткіштерді ескереді, бұл әрқашан жалпы ұлттық мақсаттарға сәйкес келмейді және қаржылық ресурстарды мақсатсыз бөлуге әкелуі мүмкін.

Мемлекеттік аппараттың функциялары қазіргі уақытта әрқашан халық пен бизнестің қажеттіліктеріне бағдарланбайды. Осы функцияларды анықтауға әкімшілік көзқарас мемлекеттік қызметті тар түсіндіруге әкеледі, оны тек мемлекеттік органдардың жұмысын қолдауға байланысты міндеттерді орындаумен шектейді. Функцияларды мемлекеттік басқарудың әртүрлі деңгейлері арасында тиімсіз бөлу және олардың қайталануы ведомствоаралық

өзара іс-қимылдағы қиындықтарға және қоғамның қажеттіліктерін толық қанағаттандырмауға әкеледі.

Жағдайды жақсарту үшін мемлекет пен қоғамның өзара іс-қимылы жөніндегі шаралардың жүйелілігін күшейту, стратегиялық және бюджеттік жоспарлауды жақсарту, сондай-ақ халық пен бизнестің нақты қажеттіліктеріне бағдарланған мемлекеттік аппараттың функцияларын құру мақсатында әкімшілік процестерді қайта қарау қажет.

Жаңа модельдің негізінде жатқан мемлекеттік басқарудың негізгі принциптеріне" халық үніне құлақ асатын мемлекет принципі", " тиімді мемлекет принципі", " есеп беретін мемлекет принципі", " кәсіби мемлекет принципі "және"прагматикалық мемлекет принципі" жатады.

"Халық үніне құлақ асатын мемлекет" қағидаты азаматтар мүдделерінің басымдылығын атап көрсетеді және олардың әл-ауқаты мен өмір сүру сапасын қамтамасыз етуге бағытталған. Қоғамның сұраныстарына жауап беруге бағытталған басқарудың проактивті тәсілі мемлекеттік органдардың мақсатына айналады, бұл мемлекетке деген сенімді нығайтуға және "адамға бағытталған" тәсілді қалыптастыруға ықпал етеді.

Тиімді мемлекет қағидаты ресурстарды барынша тиімді пайдалана отырып, алғақойылған мақсаттарға қолжеткізуге бағытталған. Ол мемлекеттік институттар қызметінің тиімділігін және мемлекеттік қызметтердің сапасын жүйелі бағалауды көздейді.

Есеп беретін мемлекеттің қағидаты ақпаратты қашықтықты және мемлекеттік іс-қимылдардың қоғамға қолжетімділігін қамтиды. Ол азаматтардың шешім қабылдау процесіне қатысуына және заманауи коммуникация технологияларын қолдануға негізделген.

Кәсіби мемлекеттің қағидаты мемлекеттік аппаратта құзыреттілік пен біліктіліктің болуын, сондай-ақ мемлекеттік органдардың жұмысында үнемі жаңарып отыруға және инновацияларға дайын болуды көздейді.

Прагматикалық мемлекет принципі ресурстарды ұтымды басқару және объективті ақпарат пен зерттеудің ғылыми әдістері негізінде шешім қабылдау қажеттілігін көрсетеді. Ол сондай-ақ болашақ ұрпақтың қажеттіліктерін есепке алуға және мемлекеттің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге баса назар аударады.

Мемлекеттік басқарудың сервистік және "адамға бағытталған" моделін құруға бағытталған Тұжырымдаманың мақсаттарының іске асыру үшін бір қатар міндеттерді орындау қажет:

Қоғамның қажеттіліктеріне жедел жауап беретін және өз жұмысының ашықтығымен қолжетімділігін қамтамасыз ететін клиентке бағдарланған және ашық мемлекеттік аппаратты қалыптастыру.

Стратегиялық және бюджеттік жоспарлауды жетілдіру, сондай-ақ ресурстарды тиімді пайдалануды және қойылған мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін реформалар жүргізу.

Қоғамның талаптарына сәйкес өз функцияларын тиімді орындай алатын оңтайлы және тиімді мемлекеттік аппаратты қалыптастыру.

Азаматтардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға және ықтимал проблемалардың алдын алуға бағытталған проактивті мемлекеттік қызметтерге көшу.

Адами ресурстардың сапасын жақсарту және оның жұмысының тиімділігін қамтамасыз ету үшін мемлекеттік аппаратты кәсібилендіру.

Мемлекеттік органдармен және тұтастай қоғаммен тиімді ынтымақтасуға қабілетті тиімді, оңтайлы және ашық квазимемлекеттік секторды қалыптастыру.

Оның тиімділігін арттыру және қоғамның өзгеріп отыратын қажеттіліктеріне бейімделу мақсатында жергілікті өзін-өзі басқаруды одан әрі жетілдіру.

Экономикалық өсуге және халықтың әл-ауқатын жақсартуға ықпал ететін бизнесті дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау.

Азаматтардың қажеттіліктері мен үміттерін қанағаттандыратын мемлекеттің сервистік моделін құру үшін сот және құқық қорғау жүйелерін трансформациялау. Көптеген мысалдардағы зерттеу Мемлекеттік органдардың ақпараттымен белсенділігіне қолжеткізуді қамтамасыз етудің маңыздылығын көрсетеді. Осы мақсатқа жету үшін интернет арқылы ашық деректердің қолжетімділігін арттыру, мемлекеттік қызметтің ашықтық стандарттарын әзірлеу және әрбір орган үшін нақты миссияларды тұжырымдауды қоса алғанда, бір қатар іс-шаралар ұсынылады. Сонымен қатар, диалогпен қоғамдық апараттандыруды қамтамасыз ете отырып, басқарушылық шешімдерді әзірлеуге қатысу ұсынылады.

Тиімді басқару үшін сценарийлерді жоспарлау, "жұмсақ итеру", тәуекелдерді басқару және тұрақтылық мақсаттарына бағдарлау ұсынылады. Халықтың сұраныстары мен әлеуметтік зерттеулерді талдау проблемаларды анықтауға және оларды шешуді жоспарлауға көмектесуі керек. Әкімшілік әділетті енгізу судьялардың белсенді қатысуы арқылы азаматтардың құқықтарын қорғаудың жаңа тәсілін көздейді [3].

Сонымен қатар, стратегиялық және бюджеттік жоспарлауды жетілдіру мақсаттар мен көрсеткіштерді анықтау үшін сценарийлік жоспарлау және ғылыми тәсілді қолдану сияқты жаңа тәсілдерді қабылдауды талап етеді. Сондай-ақ, бюджетаралық қатынастарды қайта қарау және жобаларды іске асыру нәтижелері үшін жауапкершілікті дербестендіруді енгізу қажет. Бұл ретте реформалардың басымдығы олардың азаматтардың өмір сүру сапасына әсерімен айқындалуға тиіс. Мемлекеттік процестерді ұйымдастыру тәуелсіз сарапшылар мен жұртшылықтың қатысуымен бағдарламалық құжаттардың ашықтығы мен бағалануы мен барлық мүдделі тараптардың қатысуына бағдарлануға тиіс.

Мемлекеттік аппаратты одан әрі дамыту оның рөлі мен функцияларын халықаралық стандарттарды ескере отырып қайта қарауды көздейді. Оңтайландыру артықшылықты жою және тиімділікті арттыру мақсатында функцияларды мұқият талдауды қажет етеді. Мемлекеттік органдардың функциялары қоғамның қажеттіліктерін анықтаудан бастап олардың қанағаттанушылығын бағалауға дейінгі басқару циклінің айналасында құрылуы керек.

Басқарудың әртүрлі деңгейлері, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару, сондай-ақ саяси және әкімшілік қызметкерлер арасындағы өкілеттіктер мен жауапкершіліктерді нақты ажырату маңызды. Мемлекеттік аппараттың құрылымы қоғамның нақты қажеттіліктерін ескере отырып оңтайландырылуы тиіс.

Мемлекеттік органдар жұмысының тиімділігін арттыру үшін жауапкершілікті беруге және бюрократияны қысқартуға баса назар аудара отырып, бизнес-процестерді қайта қарау қажет. Процестерді цифрландыру және ұлттық деңгейдегі бірыңғай ақпараттық жүйені енгізуде тиімділікті арттыруға ықпал ететін болады. Жобалардың орындалуын және бюджеттің жұмсалуды бақылау институттарын басқаруға және енгізуге жобалық көзқарас реформаның негізгі элементтері болып табылады. Шешімдерді қабылдау вертикалын қайта қарау және атқарушы буындағы өкілеттіктерді беру қоғамның сұраныстарына жедел ден қоюға және шешімдердің сапасы үшін жауапкершілікті арттыруға ықпал етуге тиіс.

Сонымен қатар, артық бюрократия мен бұлыңғыр жауапкершілікті болдырмау үшін алқалы органдарды түгендеу және оңтайландыру қажет. Қашықтықтан жұмыс істеу форматын реттеу де мемлекеттік аппаратты жетілдірудің маңызды аспектісі болып табылады.

Қазақстан Республикасында Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру 1991 жылы ел тәуелсіздік алған сәттен басталған көп сатылы процесс болып табылады. Ол институционалдық саладағы, саяси мәдениеттегі, әкімшілік тәжірибелердегі және басқарушылардың ойлау жүйесіндегі өзгерістердің кең ауқымын қамтиды.

Тәуелсіздіктің қалыптасу кезеңі (1991-1999 жж.):

1990 жылдардың басында Қазақстан өзінің мемлекеттік басқаруын қалыптастыру жолында сын-қатерлерге тап болды. Бұл кезең Ұлттық сәйкестендіруге және басқарудың оңтайлы түрлерін іздеуге деген ұмтылыспен сипатталды. Бұл бағыттағы маңызды қадам 1995 жылы мемлекетті ұйымдастырудың негіздерін және оны басқару жүйесін анықтайтын жаңа Конституцияны құру болды.

Тұрақтандыру және жаңғырту (2000-2010):

Осы кезеңде Қазақстан мемлекеттік аппаратты жаңғыртуға, заманауи әкімшілік тәжірибелерді енгізуге және көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің

сапасын жақсартуға назар аударды. Әлеуметтік және экономикалық міндеттерді бірлесіп шешу үшін мемлекеттің қоғамдық ұйымдармен және жеке сектормен әріптестігін дамыту маңызды фактор болды.

Инновация және цифрландырудәуірі(2010-2020):

Соңғы онжылдықта мемлекеттік басқаруға цифрлық технологиялардың белсенді енгізілуі байқалады. Әкімшілік процестерді цифрландыру жөніндегі бағдарламалар мемлекеттік басқару саласындағы реформалардың негізгі элементіне айналды. Осы процестің нәтижесінде азаматтар мен бизнес үшін мемлекеттік қызметтердің қолжетімділігі едәуір өсті, бюрократиялық кедергілер қысқарды және биліктің ашықтығы мен ашықтығы жақсарды.

Қазіргі қиындықтар мен перспективалар(2020 -қазіргі уақытқа дейін):

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы әлемдік экономиканың тұрақсыздығы жағдайында басқару, климаттың өзгеруі, демографиялық өзгерістер және технологиялық революциялар сияқты жаңа сын-қатерлерге тап болып отыр. Осы сын-қатерлерді ойдағыдай еңсеру үшін мемлекеттік басқаруды жаңғыртуды жалғастыру, инновацияларды белсенді енгізу, білім беруді дамыту және мемлекет пен қоғам арасындағы ашық диалогты қолдау қажет.

Тұтастай алғанда, Қазақстан Республикасында Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру тұрақты дамуды және қазіргі әлемнің өзгеріп отырған жағдайлары мен сын-тегеуріндеріне бейімделуді талап ететін серпінді және көп аспектілі процесс болып табылады.

Әрине, Қазақстан Республикасында Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру туралы тарауды толығырақ толықтырамын:

Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамды нығайту:

Құқықтық мемлекетті нығайтуға және азаматтық қоғамды дамытуға көпкөңіл бөлінеді. Бұл заңнаманы әзірлеу мен жетілдіруді, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғауды, сондай-ақ мемлекеттік органдардың қызметін тиімді бақылау үшін азаматтық қоғам институттарын дамытуды қамтиды.

Халықаралық ынтымақтастық және интеграция:

Қазақстан Республикасы халықаралық ынтымақтастық пен интеграциялық процестерге белсенді қатысады. Бұған Халықаралық ұйымдарға қатысу, көпжақты келісімдерге қол қою және экономика, саясат, білім және мәдениет сияқты әртүрлі салалардағы басқа мемлекеттермен ынтымақтастық кіреді.

Адам ресурстарды басқару және кәсіби даму:

Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастырудың

маңызды аспектісі адам ресурстарын басқару болып табылады. Бұған кадр саясатын әзірлеу, мемлекеттік қызметшілердің кәсіби деңгейін арттыру, персоналды оқыту және дамыту, ынталандыру және ынталандыру тетіктерін құру кіреді.

Е-мемлекетті басқарудағы инновациялар және дамыту:

Е-мемлекетті дамытуды және заманауи ақпараттық технологияларды пайдалануды қоса алғанда, басқаруда инновациялық тәсілдерді белсенді енгізу жалғасуда. Бұл мемлекеттік қызметтердің сапасын жақсартуға, әкімшілік шығындарды азайтуға және басқарудың тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Стратегиялық жоспарлау және бақылау:

Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетінің маңызды элементі Стратегиялық жоспарлау және нәтижелерді мониторингілеу болып табылады. Бұл дамудың басым бағыттарын анықтауға, ресурстарды тиімді пайдалануға және қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізуді бақылауға мүмкіндік береді.

Биліктің ашықтығы:

Қазіргі әлемде мемлекеттік басқарудың маңызды аспектісі биліктің ашықтығы мен ашықтығы болып табылады. Бұл азаматтардың мемлекеттік органдардың қызметі туралы ақпаратқа қол жеткізуін қамтамасыз етуді, қоғамдық консультациялар өткізуді және шешім қабылдау процестеріне жұртшылықтың қатысуын қамтиды [4].

Бұл толықтырулар Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениеті мемлекеттік институттардың тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етуге және тұрақты өзгерістер мен сын-қатерлер жағдайында қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған әртүрлі аспектілерді қалай қамтитынын көрсетеді.

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетінде орнықты даму мен қоршаған ортаны қорғауға көбірек көңіл бөлінеді. Бұған экологиялық тұрақтылық стратегияларын әзірлеу және енгізу, табиғи ресурстарды басқару, ластаушы заттардың шығарындыларын азайту және экологиялық таза технологияларды қолдау кіреді.

Өңірлік басқаруды дамыту:

Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру контекстінде аймақтық басқаруды дамытуға маңызды мән беріледі. Бұған өкілеттіктер мен ресурстарды жергілікті деңгейге беру, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының бастамашылығы мен жауапкершілігін ынталандыру, жергілікті қоғамдастықтар мен инфрақұрылымды дамыту кіреді.

Инновациялық кәсіпкерлікке және экономикалық өсуге жәрдемдесу:

Экономикалық дамуды қолдау және елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру

үшін мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетінің маңызды аспектісі инновациялық кәсіпкерлікке жәрдемдесу болып табылады. Бұған қолайлы инвестициялық орта құру, стартаптар мен инновациялық жобаларды қолдау, жаңа технологиялар мен салаларды дамытуға ықпал ететін инфрақұрылым мен білім беруді дамыту кіреді.

Әлеуметті кәділеттілікті және инклюзивті дамуды қамтамасыз ету:

Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетінің маңызды аспектісі әлеуметтік кәділеттілік пен инклюзивті дамуды қамтамасыз ету болып табылады

Бұған кедейлікке қарсы бағдарламаларды әзірлеу және жүзеге асыру, халықтың осал топтарын қолдау, қоғамның барлық топтары үшін білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтерге қол жетімділікті қамтамасыз ету кіреді.

Мәдени әртүрлілік және ұлттық мұраны сақтау:

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениеті мәдени әртүрлілікті қолдауға және дамытуға және ұлттық мұраны сақтауға бағытталған. Бұған мәдени және дәстүрлік құндылықтарды қолдау, мәдени индустрияларды дамыту, жергілікті және халықаралық деңгейде мәдени алмасу мен ынтымақтастықты дамыту кіреді.

Бұл аспектілер әлеуметтік-экономикалық, экологиялық және мәдени факторлардың кең ауқымын ескере отырып, Қазақстан Республикасында Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениеті қалай дамитыны туралы суреттерді кеңейтуді жалғастыруда.

Халықаралық тәжірибе және озық тәжірибелер:

Қазақстан Республикасы өзінің басқару жүйесін жақсарту үшін мемлекеттік басқару саласындағы озық халықаралық тәжірибені белсенді зерттейді және бейімдейді. Мысал ретінде Швеция мен Норвегия сияқты Скандинавия елдерінің биліктің ашықтығы, азаматтардың шешім қабылдауға қатысуы және халықты әлеуметтік қорғау саласындағы тәжірибесін келтіруге болады.

Орталықсыздандыру және аймақтық басқару саласындағы еуропалық тәжірибе:

Өңірлік басқаруды дамыту контекстінде Қазақстан Республикасы Германия мен Франция сияқты Еуропалық Одақ елдерінің билікті орталықсыздандыру және жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту саласындағы тәжірибесіне жүгінеді. Бұл елдер белгілі бір өкілеттіктерді жергілікті деңгейге беру және азаматтардың қоғам істерін басқаруға белсенді қатысуына ықпал ету арқылы субсидиарлық қағидатты сәтті жүзеге асырады.

Дамушы елдердің цифрландыру және басқару саласындағы тәжірибесі:

Қазақстан Республикасы Эстония мен Сингапур сияқты дамушы елдердің мемлекеттік басқаруды цифрландыру және е-мемлекетті дамыту саласындағы тәжірибесіне де жүгінеді. Бұл елдер мемлекеттік қызметтердің сапасын жақсарту, әкімшілік процестерді оңтайландыру және биліктің қол жетімділігі мен ашықтығын арттыру үшін ақпараттық технологияларды қолдануда көшбасшы болды.

Басқару және даму саласындағы халықаралық ұйымдардың тәжірибесі:

Қазақстан Республикасы Біріккен Ұлттар Ұйымы, Дүниежүзілік банк және экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) сияқты халықаралық ұйымдармен тәжірибе алмасу және басқару және даму саласындағы озық тәжірибелерді қабылдау үшін белсенді ынтымақтасады.

Халықаралық ынтымақтастық және тәжірибе алмасу:

Қазақстан Республикасында Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастырудың маңызды элементі халықаралық ынтымақтастық және басқа елдермен және халықаралық ұйымдармен тәжірибе алмасу болып табылады. Бұл елге басқалардың қателіктері мен табысты тәжірибелерінен үйренуге, сондай-ақ халықаралық стандарттар мен нормаларды ұлттық жағдайлар мен қажеттіліктерге бейімдеуге мүмкіндік береді.

Халықаралық тәжірибені пайдалану Қазақстан Республикасына озық тәжірибелерді ұлттық жағдайларға тиімді бейімдеуге және мемлекеттік басқару мен қоғамдық даму саласындағы дамудың неғұрлым жоғары деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Мемлекеттік басқару саласындағы Азия тәжірибесі:

Қазақстан сондай-ақ Оңтүстік Корея мен Жапония сияқты басқа Азия елдерінің мемлекеттік басқару саласындағы тәжірибесіне жүгінеді. Бұл елдер басқарудың инновациялық тәсілдерімен, тиімділіктің жоғары деңгейімен және дамыған әкімшілік қызмет көрсету жүйесімен танымал.

Этникалық және діни қақтығыстарды шешу тәжірибесі:

Канада, Швейцария және Оңтүстік Африка Республикасы сияқты әлемнің көптеген елдерінің этникалық және діни қақтығыстарды шешуде бай тәжірибесі бар, бұл Қазақстан Республикасы үшін көпұлтты және көпконфессиялы қоғамды басқаруда пайдалы болуы мүмкін.

Білім беру және кадрлар даярлау саласындағы тәжірибе:

Финляндия, Швейцария және Канада сияқты білім беру жүйесі дамыған елдер мемлекеттік басқару үшін кадрларды даярлау саласында құнды тәжірибе ұсынады. Білім берудегі реформалар мемлекеттік қызметшілердің кәсібилігі мен құзыреттілігін дамытуға ықпал етуі мүмкін[5].

Азаматтық қатысу және әлеуметтік диалог саласындағы тәжірибе:

Швеция, Дания және Нидерланды сияқты елдер азаматтық қатысу мен әлеуметтік диалогтың жоғары деңгейімен танымал. Азаматтарды басқару процестеріне тарту және қоғамдық мәселелерді талқылау мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға және билікке деген сенімді нығайтуға ықпал етуі мүмкін.

Мигранттардың интеграциясы және мәдениетаралық өзара әрекеттесу саласындағы тәжірибе:

Канада, Австралия және Швеция сияқты елдерде мигранттарды сәтті біріктіру және көпұлтты қоғамдарды басқару тәжірибесі бар. Олардың тәжірибесін зерделеу және бейімдеу көші-қон процестері мен мәдени әртүрлілік жағдайында Қазақстан Республикасы үшін пайдалы болуы мүмкін.

Осы халықаралық тәжірибені пайдалану Қазақстан Республикасының Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру жөніндегі ішкі күш-жігерін толықтырады, оны әртүрлі тәсілдер мен стратегиялармен байытады, сондай-ақ ұлттық міндеттер мен сын-қатерлерді шешу үшін оңтайлы шешімдер

табуға ықпал етеді.

Тұрақты даму және экологиялық тұрақтылық саласындағы тәжірибе:

Норвегия мен Швеция, сондай-ақ Германия мен Нидерланды сияқты кейбір Скандинавия елдерінің тұрақтылық пен экологиялық тұрақтылық саласында айтарлықтай тәжірибесі бар. Олар парниктік газдар шығарындыларын азайту, энергия тиімділігін арттыру және жаңартылатын энергия көздерін дамыту жөніндегі стратегияларды табысты енгізуде, бұл Қазақстан үшін климаттың өзгеруіне қарсы күресте және қоршаған ортаны қорғауда үлгі бола алады[6].

Инфрақұрылымды және көлік логистикасын дамыту саласындағы тәжірибе:

Сингапур, Қытай және Жапония сияқты дамыған инфрақұрылымы бар елдер инфрақұрылымды дамыту және көлік логистикасы бойынша құнды тәжірибе ұсынады. Олардың көлік жүйелерін салудағы және басқарудағы табысты тәжірибесі инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру және логистикалық желілерді жетілдіру контекстінде Қазақстан үшін пайдалы болуы мүмкін.

Дағдарысты басқару және төтенше жағдайлар саласындағы тәжірибе:

АҚШ, Жапония және Германия сияқты кейбір елдер табиғи апаттар, пандемиялар және террористік қауіптер сияқты дағдарыстар мен төтенше жағдайларды басқаруда бай тәжірибеге ие. Олардың тәжірибесін зерделеу және бейімдеу Қазақстанға дағдарыстардың әртүрлі түрлеріне ден қоюға дайындықты жақсартуға және халықтың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге көмектесе алады.

Әлеуметтік қорғау және кедейлікпен күресу тәжірибесі:

Швеция, Дания және Финляндия сияқты кейбір елдер кедейлік пен теңсіздік деңгейінің төмендеуіне ықпал ететін табысты әлеуметтік бағдарламаларымен және әлеуметтік қорғау жүйелерімен танымал. Олардың тәжірибесін зерделеу және қолдану Қазақстанға әлеуметтік қорғау жүйесін жақсартуға және халықтың өмір сүру сапасын арттыруға көмектесе алады.

Туризм және мәдени даму саласындағы тәжірибе:

Франция, Италия және Таиланд сияқты дамыған туристік индустриясы бар елдер туризм мен мәдени мұраны дамытуда құнды тәжірибе ұсына алады. Олардың тәжірибесін зерделеу және бейімдеу Қазақстанға туристерді тартуға, Мәдени іс-шараларды дамытуға және ұлттық мұраны сақтауға көмектесе алады.

Бұл халықаралық тәжірибе Қазақстан Республикасының Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру жөніндегі ішкі күш-жігерін толықтырады, елді әлемнің әртүрлі бөліктеріндегі тәжірибелер мен стратегиялардың алуан түрлілігімен байытады, бұл неғұрлым тиімді және орнықты дамуға ықпал етеді.

Қазіргі әлемдегі мемлекеттік басқаруды реформалау халықаралық тәжірибе мен озық тәжірибелерді ескере отырып, бірқатар негізгі аспектілерді қамтиды. Міне, маңызды болуы мүмкін бірнеше бағыттар:

Цифрландыру және заманауи технологияларды пайдалану:

Е-мемлекетті дамыту және цифрлық технологияларды енгізу мемлекеттік қызметтердің сапасын жақсарту, әкімшілік процестерді оңтайландыру және басқару тиімділігін арттыру үшін басым болады.

Биліктің ашықтығы:

Биліктің ашықтығын күшейту азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенімін нығайтуға және шешімқабылдау процестеріне азаматтық қатысудеңгейін арттыруға ықпал етеді.

Азаматтық белсенділік және қатысу:

Азаматтық белсенділікті ынталандыру және басқару процестеріне қатысу қоғамның қажеттіліктеріне тиімді жауап бере алатын неғұрлым жауапты және ашық мемлекет құруға мүмкіндік береді.

Мемлекеттік институттарды дамыту және кадрлық әлеует:

Мемлекеттік институттарды дамытуға және қазіргі заманғысын қатерлермен міндеттерді тиімді шешуге қабілетті білікті кадрларды даярлауға инвестиция салу маңызды.

Әлеуметтік қорғау және әділеттілік:

Әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету және қоғамның неғұрлым осал топтарын қорғау мемлекеттік басқаруды реформалаудың негізгі аспектісі болып табылады.

Экологиялық тұрақтылық және табиғи ресурстарды басқару:

Қоршаған ортаның тұрақты дамуы мен сақталуын қамтамасыз ету үшін экологиялық тұрақтылыққа және табиғи ресурстарды тиімді басқаруға назар аудару маңызды.

Халықаралықынтымақтастық және тәжірибе алмасу:

Халықаралық серіктестермен ынтымақтастық және басқа елдермен және ұйымдармен тәжірибе алмасу табысты тәжірибелерден үйренуге және оларды ұлттық жағдайларға бейімдеуге мүмкіндік береді.

Қазіргі әлемде мемлекеттік басқаруды реформалау әлеуметтік-экономикалық, экологиялық және мәдени аспектілерді, сондай-ақ халықаралық тәжірибе мен озық тәжірибелерді қоса алғанда, әртүрлі факторларды кешенді тәсілмен есепке алуды талап етеді.

SWOT анализ: Қазақстан Республикасында Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыруды талдау

Strengths(күштіжақтары)

Реформалар мен инновациялар: Қазақстан тиімділік пен ашықтықты арттыруға бағытталған мемлекеттік басқару реформаларын белсенді жүргізуде. Басқарудың индикативті моделін және Мемлекеттік қызметтің ұлттық моделін енгізу басқару процестерін жақсартуға ықпал етті.

Цифрландыру: "Ашық үкімет" және Data Driven Government платформасы сияқты цифрлық технологиялар мен бастамаларды енгізу басқарудың ашықтығы мен тиімділігін арттырады.

Адамға бағытталған тәсіл: мемлекеттік басқару жүйесі азаматтар мен бизнестің қажеттіліктеріне көбірек көңіл бөледі, бұл сенімділікті арттыруға және әлеуметтік қызметтерді жақсартуға ықпал етеді.

Орталықсыздандыру: бірқатар функцияларды басқарудың төменгі деңгейлеріне беру жергілікті қажеттіліктер мен қоңырауларға икемді және жедел жауап беруге ықпал етеді.

Халықаралық тәжірибе.

Халықтың жоғары өмір сүру деңгейін қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік басқарудың жаңа сапалы моделін әзірлеу үшін Сингапур, АҚШ, Ұлыбритания, Канада, Франция, Финляндия, БАӘ және т.б. елдердің халықаралық тәжірибесі мен озық тәжірибелеріне талдау жасалды.

Жетекші елдердің тәжірибесін зерттеудің негізгі нәтижелері келесідей:

1. Мемлекеттік басқарудың тиімді жүйесі халықтың әл-ауқатының жоғары деңгейін қамтамасыз етуді ескере отырып қаралады.

2. Персоналды операциялық басқарудан стратегиялық басқаруға көшу мемлекеттік аппараттың кәсібилігін арттыруға ықпал етеді.

3. Мемлекеттік қызметші болып табылмайтын келісімшарттық қызметкерлер институтын енгізу, аутсорсинг және орталықтандыру жолымен санын оңтайландыру арқылы государственно-ам мемлекеттік аппарат құру.

4. Ұзақ мерзімді мемлекеттік жоспарлау Мемлекеттің үдемелі дамуында шешуші рөл атқарады.

5. Болжамды даму құралдарын кеңінен қолдану, соның ішінде үлкен деректерді модельдеу және талдау арқылы болжамды сценарийлерді талдау.

6. Оң экономикалық тиімділіктерге теуші саясат құралдарын қолдану арқылы, әсіресе әкімшілік кедергілерді азайту арқылы қол жеткізіледі.

7. Квазимемлекеттік сектор субъектілері өзін-өзі ақтау және табыстылық қағидаттарында әрекет етеді.

Weaknesses(әлсізжақтары)

Стратегиялық жоспарлаудың тиімділігінің жеткіліксіздігі: Стратегиялық жоспарлау мен реформаларды жүзеге асырудағы проблемалар өзекті болып қала береді, бұл басқару жүйесінің жалпы тиімділігін төмендетеді.

Әкімшілік кедергілер: бюрократиялық процестер мен әкімшілік кедергілер

Мемлекеттік қызметтерді көрсетуді қиындатады және олардың сапасын төмендетеді.

Мемлекеттік аппараттың бәсекеге қабілеттілігінің төмендігі: мемлекеттік сектордағы еңбекақы төлеу жүйесімен мансаптық сұжосына білікті мамандарды жеткілікті түрде ынталандырмайды, бұл басқару сапасына әсер етеді.

Мүмкіндіктер(Мүмкіндіктер)

Жаңа технологияларды дамыту: жаңа технологиялар мен цифрлық құралдарды белсенді енгізу басқару процестерін жақсартуға және ашықтықты арттыруға мүмкіндіктер ашады.

Институционалдық реформалар: Парламенттің ролін күшейту және билік тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлу сияқты институционалдық реформаларды жалғастыру демократиялық принциптерді нығайтуға және басқару тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Халықаралық ынтымақтастық: OECD серіктестігі сияқты халықаралық бастамалар мен бағдарламаларға қатысу озық тәжірибелермен алмасуға және мемлекеттік басқару(OECD) саласындағы үздік тәжірибелерді енгізуге ықпал етуі мүмкін.

Threats(Қауіптер)

Геосаяси тұрақсыздық: геосаяси жағдайдағы өзгерістер тез бейімделуді және стратегияларды қайта қарауды талап ететін экономика мен мемлекеттік басқаруға теріс әсер етуі мүмкін.

Әлеуметтік және экономикалық қиындықтар: жұмыссыздық пен теңсіздік сияқты әлеуметтік-экономикалық мәселелер мемлекеттік құрылымдарға қысым жасап, олардың жұмыс тиімділігін төмендетуі мүмкін (Adilet Zan) (Gov.KZ).

Сыбайлас жемқорлық: қабылданған шараларға қарамастан, сыбайлас жемқорлық азаматтардың мемлекеттік органдарға деген сенімінен ұқсан келтіретін және басқару процестерінің тиімділігін төмендететін маңызды сынақ болып қала береді.

Қазақстанда Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру айтарлықтай жақсару жолында тұр, алайда қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін қазіргі проблемаларға үнемі назар аударуды және инновацияларды белсенді енгізуді талап етеді.

PEST-анализ: Қазақстан Республикасында Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыруды талдау

Саяси(саясифакторлар)

Мемлекеттік басқару реформалары: Қазақстан мемлекеттік басқаруды жаңғырту үшін реформаларды белсенді жүргізуде. Маңызды бастамаларға функцияларды орталықсыздандыру, Мемлекеттік қызметтің ұлттық моделін құру, мансаптық модельді енгізу және өкілеттіктерді қайта бөлу арқылы Парламенттің рөлін күшейту кіреді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат: негізгі бағыттардың бірі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес болып табылады. "Ашық үкімет" қағидаттарын және бақылаудың ашық тетіктерін енгізу сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға және азаматтардың мемлекеттік органдарға сенімін арттыруға көмектеседі.

Экономикалық(экономикалықфакторлар)

Экономиканы әртараптандыру: Қазақстан мұнай-газ секторын тәуелділікті азайта отырып, өз экономикасын әртараптандыруға ұмтылады. Индустриялық-инновациялық даму және ұлттық холдингтер құру бағдарламалары жаңа салаларды дамытуға және экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған [7].

Инвестициялық тартымдылық: стратегиялық жоспарлар мен реформаларды іске асыру Қазақстанның инвестициялық тартымдылығын арттырады. Бизнес жағдайларын жақсарту және әкімшілік кедергілерді азайту шетелдік инвестицияларды тартуға ықпал етеді және экономикалық өсуді ынталандырады.

Әлеуметтік(Әлеуметтікфакторлар)

Адамға бағытталған тәсіл: мемлекеттік басқарудың қазіргі мәдениеті азаматтардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға және олардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған. Басқарудың "адамға бағытталған" моделі қағидаттарын енгізу көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын жақсартуға және халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға ықпал етеді.

Білім беру және кәсіптік даярлық: мемлекеттік қызметшілердің біліктілігін арттыруға және білім беру жүйесін дамытуға көңіл бөлінеді. Жаңа стандарттармен дайындық бағдарламаларын енгізу кәсіби мемлекеттік аппаратты құруға және басқару сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Технологиялық(Технологиялықфакторлар)

Мемлекеттік басқаруды цифрландыру: Қазақстан мемлекеттік процестердің тиімділігі мен ашықтығын арттыру үшін цифрлық технологияларды белсенді енгізуде. Елдің кешенді цифрландыру бастамаларына data driven Government платформасын құру және деректерді бақылау және талдау үшін Smart Data Ukimet жүйесін пайдалану кіреді.

Инновациялар және технологиялық даму: "Бір терезе" қағидаты бойынша Мемлекеттік қызметтерді ұсыну үшін көпфункционалды орталықтар сияқты инновациялық технологиялар мен тәсілдерді енгізу қызметтерді алу уақытын қысқартуға және олардың азаматтар үшін қолжетімділігін арттыруға ықпал етеді.

Қазақстанда Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін қалыптастыру кешенді саяси, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық бастамаларға негізделеді. Басқаруды орталықсыздандыруға және цифрландыруға бағытталған стратегиялық реформалар сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес және экономиканы әртараптандыру жөніндегі күш-жігермен бірге азаматтардың қажеттіліктеріне және елдің тұрақты дамуына бағдарланған басқарудың неғұрлым тиімді және ашық жүйесін құруға ықпал етеді.

2-ТАРАУ. ДЕЛИБЕРАТИВТІ ДЕМОКРАТИЯ ТЕОРИЯСЫ. ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛТАЙ.

Қазақ мемлекеттілігі ортағасырларда бірқатар делиберативті белгілерге ие болғанын ерекше атап кеткен жөн. Зерттеушілер формалды әскери-монархиялық құрылымға қарамастан, қазақтың саяси жүйесі Дала демократиясы деп аталатын қасиетке ие болғанын атап өтті. Осы баяндамада контекстінде, қазақтың саяси жүйесінде орын алған ортағасырлық делебиративті тұжырымдама туралы сөз қозғалады.

Шын мәнісінде маңызды саяси шешімдер арнайы шақырылған Құрылтайларда қабылданған. Қазақ руларының үлкен аумақтарда феодалдық бөлінуі, қуатты мемлекеттік-бюрократиялық аппарат қалыптасуы, Еуропа елдерімен салыстырғанда қалалар мен бекіністер рөлінің төмендігіне байланысты хан билігінде тұрақты күштеу, мәжбүрлеу мүмкіндігі де болмады. Қоғамдық пікір көш-басшылары – ру басшыларын, беделді ақсақалдарды, мал иелерін, оларға сенімді дәлелдер келтіре отырып, талқылауға, мүмкіндік беріп, қандайда бір шешімге келуге көндіру қажет болды. Орталық хан билігі құзырындағылармен консультациялардың бірнеше сатысын өткізіп, таңдалған бағытқа қатысты консенсусқа қол жеткізгенде ғана стратегиялық бастамаларды жүзеге асыратын.

Бұған 2022 жылғы 16 наурыздағы халыққа Жолдауында Президент Қ.Тоқаев ерекше назар аударды:

«Кеңесіп пішкен тон келте болмас» деген нақыл сөз бар. Бабаларымыз ел тағдырын айқындайтын тарихи шешімдерді бүкіл халық болып ақылдасып, бірге қабылдаған. Ұлытау, Ордабасы, Күлтөбедегі ұлы жиындар соның айғағы».

Сонымен қатар, қазақ қоғамы әкімшілік өкілеттіктері жоқ, бірақ белгілі бір шараларды жүзеге асыруға, ұжымдық шешім қабылдауға қабілетті жергілікті рулық және тайпалық билік органдарының жиналыстарын өткізе отырып, саяси деңгейде жедел түрде делиберативті процесс қалыптастырған.

Қазақстанның Ресей империясының құрамында болған кезде мазмұнды делиберативті демократияның элементтері мен оның дамуы туралы айтудың қажеті болмады. Патшалық Ресей әскери тұрғыда орталықтанған мемлекет болды, ал жалпы ұлттық ауқымдағы саяси шешімдер Санкт-Петербургте иерархиялық саты бойынша генерал-губернаторлар арқылы қарапайым әскери қолбасшыларға дейін түсетін. Оған қарамастан, қазақтар мәселелерді тайпа, ру мен әулет деңгейінде егеменді Қазақ хандығы кезіндегідей шешіп отырды [8].

Кеңес дәуірінде де делиберативті процесс орныққан жоқ. Конституцияда бекітілген және мемлекеттік террор құралдарымен қамтылған

«Коммунистік партияның жетекші және бағыттаушы рөлі» демократиялық делиберативті үдерістер туралы кез келген пайымның мәнін жойып жіберді.

Қазақстанда 90-шы жылдары демократиялық үдерістер өрби үсті, алайда экономикалық дағдарыс саясаттың алдыңғы қатарғы нағыз ұнама мүмкіндік бермеді. Тұрақтылыққа мұқтаждық 1995 жылғы суперпрезиденттік Конституцияның қабылдануына әкелді, ол үздіксіз өзгерістермен толықтырулар енгізунәтижесінде 2007 жылы өзінің шарықтау шегіне жетті.

Соған қарамастан, 1999 жылы экономика тұрақтала басталғаннан кейін, Қазақстанда делиберативті демократияны дамытуға бірнеше рет талпыныс жасалды. Көп жағдайда олардың барлығы дерлік ішкі саяси процестердің Қазақстанның инвестициялық ахуалы мен халықаралық имиджіне әсер етуі жағдайында оппозицияның қысымын төмендетуге бағытталған биліктің ситуациялық жоспарларының нәтижесі болды. Басқаша айтқанда, 2000-шы жылдардың басында Қазақстан үшін экономикаға шетелдік инвестицияларды тарту мен халықаралық ұйымдардың оң саяси бағасы маңызды болды. Сондықтан оппозицияны қатаң әдістермен басу мүлдем мүмкін болмады. Бұл ретте оппозиция барған сайын радикалды ұстанымдарды ұстанып, президенттік және парламенттік сайлауға өткір бағдарламалары бар кандидаттарды ұсынуға ұмтылды.

Билік бұл мәселені бірнеше әдіспен шешті.

Бірінші: «Бөліп ал да, билей бер!». Әкімшілік ресурс күштік қысым мен жасырын келіссөздерді шебер үйлестірді.

2004 жылдың басында Парламенттік сайлауға дейін, Назарбаевтың көп жылғы оппоненті Серікболсын Әбділдин басқарған Қазақстанның Коммунистік партиясы ыдырап кетті. Одан Владислав Косарев бастаған Қазақстанның Коммунистік халық партиясы бөлініп шықты.

2005 жылдың басында «Ақ Жол» оппозициялық партиясы екіге бөлінді: құрылтайшылардың бірі, тең төраға Әлихан Бәйменов қалған екеуімен, яғни Болат Әбілов және Ораз Жандосовпен қақтығысып, партия ішіндегі шайқаста жеңіске жетті. Бірнеше жылдан кейін партия Азаматтық партияның бұрынғы жетекшісі және «Нұр Отан» партиясының көрнекті белсенділерінің бірі Азат Перуашевтің бақылауына өтті.

Екінші: маневр жасау үшін оппозиция кеңістігін қысқартуға бағытталған заңнамалық реформалар. Атап айтқанда, 2007 жылғы конституциялық реформа аясында оппозициялық және тәуелсіз кандидаттарға Парламенттегі орындары үшін тиімді күресуге мүмкіндік беретін Мәжіліс сайлауының мажоритарлық жүйесі бір жола жойылды. Бұл ретте Мәжілісте Қазақстан халқы Ассамблеясының өкілдері үшін квота енгізілді, оны лауазымы бойынша бір мезгілде аспай саяси партияның көшбасшысы болып табылатын мемлекет басшысы басқарды. Саяси партияларды тіркеу шегі 50 мың адамға дейін көтерілді.

Үшінші: қоғамдағы шиеленісті азайтуға арналған делиберативті форматтар. Олардың ішінде мыналарды атап өтуге болады.

2002 жылы Үкіметтің Қаулысымен Азаматтық қоғамды одан әрі демократияландыру мен дамыту жөніндегі ұсыныстарды тұжырымдау бойынша тұрақты жұмыс істейтін кеңес құрылды. Оның құрамына билік өкілдері - Премьер-Министрдің орынбасары Бауыржан Мұхамеджанов, Президенттің саяси мәселелер жөніндегі кеңесшісі Ермұхамет Ертісбаев, Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрі Мұхтар Құл-Мұхаммед және басқалар, сондай-ақ баламалы көзқарастағы Қазақстан Коммунистік партиясының жетекшісі Серікболсын

Әбділдин, құқық қорғаушы Евгений Жовтис, Патриоттар партиясының төрағасы Ғани Қасымов, саясаткер Әміржан Қосанов, журналист Сейітқазы Матаев, «Азамат» партиясының төрағасы Петр Своик, Мәжіліс депутаты Төлен Тоқтасынов және тағы басқалар кірді.

2004 жылы Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың Жарлығымен мәртебесі жоғары орган, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Демократия және азаматтық қоғам мәселелері жөніндегі ұлттық комиссия құрылды. Оның құрамы-набіржағынан, Қазақстан Республикасы Қауіпсіздік Кеңесінің хатшысы Болат Өтемұратов, оның орынбасары Берік Имашев, Әділет министрі Оңалсын Жұмабеков, Мәдениет, ақпарат және спорт министрі Есетжан Қосубаев, екінші жағынан, саяси партиялардың жетекшілері кірді. Олар - Қазақстан Коммунистік партиясының төрағасы Серікболсын Әбділдин,

«Ақжол» партиясының төрағасы Әлихан Бәйменов, «Ауыл» партиясының төрағасы Ғани Қалиев, Патриоттар партиясының төрағасы Ғани Қасымов, «Қазақстанның демократиялық таңдауы» партиясының төрағасы Асылбек Қожахметов, Қазақстан Коммунистік халық партиясының төрағасы Владислав Косарев, «Асар» партиясының төрағасы Дариға Назарбаева және басқалар. Ұлттық комиссия 2006 жылға дейін жұмыс жасап, одан кейін жойылды [9].

2006 жылы Президент Н. Назарбаевтың Жарлығымен «Демократиялық реформалар бағдарламасын әзірлеу мен нақтылау жөніндегі мемлекеттік комиссия» құрылды. Басты мақсат: *«Қазақстанның саяси жүйесін жаңғырту және елдегі демократиялық өзгерістерді тереңдету мәселелері бойынша жалпы ұлттық диалогты дамыту»*. Мемлекеттік комиссияның төрағасы ретінде Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың өзі қызмет етті. Одан бөлек, МК құрамына Мемлекеттік хатшы Оралбай Әбдікәрімов, Мәдениет, ақпарат және спорт министрі Ермұхамет Ертісбаев, Сенат төрағасының орынбасары Мұхамбет Көпеев, Мәжіліс төрағасының орынбасары Сергей Дьяченко, Конституциялық Кеңестің төрағасы Игорь Рогов, ҚР Президенті Әкімшілігі Басшысының бірінші орынбасары Марат Тәжин, ҚР Қауіпсіздік Кеңесінің хатшысы Болат Өтемұратов, бірқатар саяси қайраткерлер - Коммунистік партияның жетекшісі Серікболсын Әбділдин,

«Ақ жол» партиясының төрағасы Әлихан Бәйменов, «Руханият» партиясының төрағасы Алтыншаш Жағанова, Патриоттар партиясының төрағасы Ғани Қасымов, «Асар» партиясының төрағасы Дариға Назарбаева, Қазақстан Демократиялық партиясының төрағасы Мақсұт Нәрікбаев,

«Әділетті Қазақстан үшін» қозғалысының төрағасы Жармахан Тұяқбай және т.б. кірді. Нәтижесінде Ұлттық Комиссия жұмыс тобын құру алаңына айналды, ол өз кезегінде 2007 жылы қабылданған ҚР Конституциясына енгізілетін ауқымды түзетулердің ресми әзірлеушісі болды. Осыдан кейін Ұлттық Комиссия өз жұмысын тоқтатты.

Тұрақты жұмыс істейтін кеңес, мемлекеттік комиссия және ұлттық комиссия жұмысындағы билік үшін басты мәселе азаматтық қоғамның саяси жүйені

өзгертуге және ұлттық деңгейде түбегейлі саяси өзгерістерге де ген талабы болды. Өз кезегінде билік бұл органдарды азаматтардың үнсіз көпшілігін тыныштандыру үшін пайдалануға тырысты.

Алайда, 2010 жылдың ортасында Қазақстанда саяси билік бұдан былай өз бетінше толық және тиімді қадағалай алмайтын бюрократиялық аппараттың артында азаматтық қоғамды нығайтуға бағытталған делиберативтік демократияның саяси емес органы, қоғамдық кеңес идеясы дами бастады.

Ұлттық компанияларда Қоғамдық кеңестер 2021 жылғы 3 қаңтардағы «ҚК туралы» Заңға енгізілген түзетулерге сәйкес қалыптаса бастады. Олардың сандық құрамы белгіленген аралық 10-15 мүшеден тұрады. Квazi мемлекеттік компаниялар кеңестердің санына қойылатын талаптардың төменгі межесін сақтауға тырысады.

Түйін. Ортағасырлық қазақ мемлекеттілігі делиберативтік демократияның институционалды және институционалды емес маңызды элементтеріне ие болды. Осылайша, қазақтардың ұлттық сана-сезімінің байқалып отырған өсімі мен ұлттық менталитеттің саяси тәжірибеге ықпалы аясында делиберативтік дәстүрлердің белгілі бір тарихи сабақтастығы туралы айтуға болады.

Тәуелсіздік алған кезеңде билік саяси шиеленіске кезеңдерінде оны «бу шығару» механизмі ретінде пайдаланып, бақыланатын делиберацияны бастауға тырысты. Бұл нақты саяси нәтиже бермесе де, делиберативтік консультативтік-кеңесші органдардың идеясын қалыпқа келтірді. Салалық және өңірлік қоғамдық кеңестер нысанында тәуелсіз институционалды делиберацияны жасауға негіз болды.

Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі

ҚР Парламенті Сенаты жанындағы сарапшылар клубы, ҚР Парламенті Мәжілісі жанындағы Қоғамдық Палата

2019 жылы Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан Республикасының Президенті қызметінен кету туралы шешім қабылдады және Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес өкілеттігін Қасым-Жомарт Тоқаев қатапсырды. Ол бірден жалпыхалықтық сайлау жариялап, нәтижесінде толыққанды Президенттік мандатқа ие болды. Осылайша жоғарғы саяси биліктің ауысуы басталып, ақырында толыққанды саяси транзитке ұласып, Қаңтар оқиғасынан кейін Конституцияға өзгерістер енгізу туралы референдум және одан кейінгі Президенттік сайлаудың өткізілуімен аяқталды.

Саяси транзит кезеңінде делиберативтік демократияның тетіктері дамуға жаңа серпін алды. Мәселенің өзегі 2016-2019 жылдары ақпараттық кеңістікті консервациялау қалың бұқарадағы шиеленістің артуына алып келді. Нәтижесінде билік пен қоғам арасында жаңа диалог құру, ақпараттық кеңістікке мемлекеттік бақылауды төмендету, азаматтық қоғам мен кең ауқымды консультациялар жүргізу

арқылы шешімдердің сапасы мен заңдылығын арттыру қажеттілігі айқын бола түсті.

Қасым-Жомарт Тоқаевтың Президенттігі кезінде пайда болған делиберативтік демократия институттары делиберативтік серпіннің сипатын көрсетеді. Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі. 2019 жылғы маусымда өткен жалпы-халықтық сайлауда жеңіске жеткеннен кейінгі биліктің үлкен трансферті кезеңінің алғашқы Жарлықтардың бірі ұлттық делиберативті орган Ұлттық қоғамдық сенім кеңесін құру туралы Жарлық болды. Ереже де бұлтуралы «Ұлттық кеңес консультативтік-кеңесші орган болып табылады», оның негізгі мақсаты «жұртшылықтың, саяси партиялардың, азаматтық қоғамның өкілдерімен кеңінен талқылау негізінде мемлекеттік саясаттың өзекті мәселелері бойынша ұсыныстар мен ұсынымдар әзірлеу» деп көрсетілді [10].

ҰҚСК құрамына белгілі саясаткерлер, экономистер, сарапшы-ғалымдар, қоғам қайраткерлері мен азаматтық белсенділер кірді. Оның ішінде: Мұрат Әбенев, Рахым Ошақбаев, Ораз Жандосов, Данияр Әшімбаев, Андрей Чеботарёв, Марат Шибутов, Гульмира Илеуова, Айдос Сарым, Ерлан Саиров, Мухтар Тайжан, Арман Шораев, Айман Омарова, Арманжан Байтасов, Расул Жұмалы, Бекболат Тлеухан, Казыбек Иса, Жамбыл Ахметбеков, Дания Еспаева, Қайырбек Арыстанбеков т.б.

Айта кету керек, ҰҚСК жұмысы аяқталғаннан кейін оның Президент тұрғысынан атқарған бір қатар саяси функцияларын бөліп көрсетуге болады.

- қоғамға Н. Назарбаевтан басқабалама ойдың бар екендігі туралы белгі;
- Қ. Тоқаевтың легитимациясы, оның Н. Назарбаев аясында күшеюі;
- 2019 жылғы сайлау қорытындысы бойынша азаматтық қоғамдағы «будышығару»;
- теңдестірілген саяси реформаларды әзірлеу және ілгерілету.

ҰҚСК мүшелері Президент Қ. Тоқаев белгілеген бағыт бойынша тұжырымдамалық реформалар бойынша жұмыс істейтін жұмыс топтарына бөлінді. Ұлттық кеңестің 3,5 жылдық жұмысы барысында бірнеше отырыстар өтті, олардың әрқайсысының қорытындысы бойынша нақты реформа қабылданды.

Саяси реформалардың бірінші пакеті.

2019 жылғы 20 желтоқсанда ҰҚСК екінші отырысының қорытындысы бойынша қабылданды. Келесідей тармақтарды қамтыды:

- митингтер туралы заңға оларды өткізу туралы хабарлау қағидатын енгізу;
- «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Конституциялық заңға сайлаудағы партиялық тізімге әйелдер мен жастарға 30% квота енгізу;
- «Қазақстан Республикасындағы саяси партиялар туралы» Заңға тіркеу шегін 40 мыңнан 20 мыңға дейін төмендету;
- Қазақстан Республикасының Парламенті туралы Заңнамаға парламентті көппозиция ұғымымен негізетін және оған қосымша кепілдіктер беретін,

оның ішінде Мәжіліс Комитеттерінің біріне басшылық ету құқығын және Үкімет сағаттарын өткізу құқығын беретін түзетулер;

- Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің «Жала жабу» бабын Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекске ауыстыра отырып, қылмыстық сипаттан арылту;

- азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пактінің екінші факультативтік хаттамасын ратификациялау, Қазақстанда әлім жазасының толық жойылуын білдіреді.

Саяси реформалардың екінші пакеті.

Президент Қ. Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында қабылданды.

Ол келесі тармақтарды қамтыды:

- «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы Конституциялық заңға түзетулер, аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент және ауылдық округтердің әкімдерін сайлау. Оның үстіне әкім болуға тек партия кандидаттары ғана емес, жергілікті сайлаушылардың қолдауына ие болған өзін-өзі ұсынушылар да қатыса алады;

- мемлекеттік органдарға қоғамдық бақылауды күшейту;

- онлайн-петициялар институтын дамыту және т.б.

Саяси реформалардың үшінші пакеті.

Президент Қ. Тоқаев 2021 жылғы қаңтардағы Мәжіліс сайлауының қорытындысы бойынша алға қойды.

Ол келесі тармақтарды қамтыды:

- Мәжіліске пропорционалды жүйе бойынша өту шегін 5%-дан 7%-ға дейін төмендету;

- барлық деңгейдегі сайлауда

- «Барлығына қарсы» бағанын енгізу;

- аудан әкімдерін тікелей сайлауды енгізу;

- «Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл туралы» арнайы заң қабылдауының аппаратын нығайту т.б.

Айта кетерек, Президент Қ. Тоқаев 2022 жылғы 16 наурыздағы халыққа Жолдауында жариялаған ауқымды саяси реформалар ҰҚСК-ның қатысуымен әзірленді, ол кейін нәтижесіз қалмай, Ұлттық құрылтай болып қайта құрылды.

ҰҚСК, ҰҚ-мен қатар басқа делиберативті платформалар, ең алдымен, Парламент палаталары жанынан да пайда бола бастады.

Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының жанындағы Сарапшылар клубы

2020 жылдың күзінде Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының төрағасы Мәулен Әшімбаев Қазақстан Республикасы Сенатының жанынан Жас сарапшылар клубын құру туралы бастама көтерді. Оның құрамына экономика,

саясаттану, құқық, әлеуметтану, мәдениеттану, мемлекеттік басқару, білім беру және басқа сала- лардан бірнеше ондаған орта жастағы және ел деңгейдегі жас сарапшылар кірді.

2020-2023 жылдары Клуб бірнеше отырыстар өткізіп, оған қонақ ретінде Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігінің жауапты қызметкерлері, Үкімет мүшелері, ұлттық компаниялардың, холдингтердің басшылары қатысып, кәсіби ұсыныстар берілді.

2022 жылы Мәжіліс Спикері ҚР Парламентінің депутаты Ерлан Қошанов Қазақстан Республикасы Мәжілісінің жанынан Қоғамдық палата құру бастамасын көтерді. «Мемлекет басшысы айтқандай, қоғамдық талқылаулардың бағытын алаңдармен әлеуметтік желілерден Парламентке көшіру керек. Бұл ретте Мәжіліс жанындағы қоғамдық палата үлкен көмек көрсетуі қажет. Дәл осы алаңда депутаттар қарастырып жатқан заң жобалары азаматтардың өтініштерін ескере отырып, тәуелсіз, кәсіби қоғамдық талдаудан өтуі тиіс», - деді ол Қоғамдық палатаның алғашқы отырысын аша отырып. Палата VII сайланған Мәжілістің таратылуына байланысты жұмысын тоқтатты, алайда VIII шақырылым сайланғаннан кейін Мәжіліс жұмысын қайта бастады. 2023 жылы мемлекеттік сатып алулар, электрондық платформалар, елден заңсыз шығарылған капиталды қайтару туралы, БАҚ туралы, Қала құрылысы кодексіне түзетулер енгізу т.б заң жобалары қаралды [11].

Қоғамдық палатаның төрағасы, Мәжіліс депутаты Айдос Сарым атап көрсеткендей заң жобаларын Палатада қарау іс жүзінде «нөлдік оқылым» болып табылады, бұл, депутаттық корпусстың қарауына шығарар алдында құжаттардың кемшіліктерін анықтауға және азаматтық қоғам мен сарапшылар қауымдастығының пікірін ескере отырып, қажетті түзетулер енгізуге мүмкіндік береді.

Түйін. Жоғарғы биліктің Қасым-Жомарт Тоқаевқа берілуіне және оның азаматтық қоғаммен диалог құру арқылы саяси жүйені жаңғырту ұмтылысына негізделген саяси транзит кезеңінде делиберативтік демократияның жаңа институционалдық нысандары пайда болып, өз тиімділігін дәлелдеді [12].

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі бірнеше пакет ретінде енгізілген бірқатар серпінді саяси реформаларды әзірлеген делиберативті демократия органына айналды. Мемлекет басшысы мұндай алаңның тиімділігіне баға беріп, оны Ұлттық құрылтай деңгейіне дейін кеңейтті. Құрылтай орта мерзімді жағдайға қарамастан жұмыс істейтін тұрақты органға айналды.

Президенттің үлгісіне Парламентте ілесіп, әр түрлі формада делиберативті жиналыстардың өзіндік нұсқалары қалыптасты. Яғни, идеялар туындап, заң шығарушы билік үшін өзіндік кадрлық резерв қалыптасады.

Қазақстан Республикасында делиберативті органдарды одан әрі дамыту үшін бірнеше бағытты ұсынуға болады:

Азаматтардың қатысуын кеңейту: жастар, әйелдер, ұлттық азшылықтар, мүгедектер және басқа да әлеуметтік топтардың өкілдерін қоса алғанда, көптеген азаматтарды тарту арқылы делиберативті органдарға қатысушылардың санын көбейту. Бұл халық мүдделерінің неғұрлым кең өкілдігін қамтамасыз етуге және қабылданатын шешімдердің заңдылығын арттыруға мүмкіндік береді [13].

Ақпаратқа қолжеткізуді жақсарту: азаматтардың делиберативті органдардың жұмысы, өткізілетін іс-шаралар, шешімдер мен ұсынымдар туралы ақпаратқа уақтылы және толық қол жеткізуін қамтамасыз ету. Бұған электрондық платформаларды дамыту, көпшілікке кеңес беру және ашық деректерді пайдалануды кеңейту арқылы қол жеткізуге болады

Кері байланыс тетіктерін күшейту: делиберативті органдар мен азаматтар арасында олардың пікірлерін, ұсыныстары мен ескертулерін есепке алу үшін тиімді кері байланыс тетіктерін құру. Бұл шешім қабылдау процесін қоғамның қажеттіліктері мен мүдделеріне неғұрлым ашық және жауапты етуге мүмкіндік береді.

Білім беру бағдарламаларын дамыту: азаматтардың делиберативті процестер, қатысу әдістері және шешім қабылдауға әсері туралы хабардар болу деңгейін арттыру мақсатында білім беру бағдарламалары мен науқандарын өткізу. Бұл азаматтық қатысуды жандандыруға және азаматтық диалог мәдениетін қалыптастыруға көмектеседі [14].

Құқықтық мәртебені нығайту: делиберативті органдардың құқықтық мәртебесін арттыру және олардың заңнамадағы және үкіметтік практикадағы рөлін бекіту. Бұл делиберативті процестердің шешім қабылдауға әсерін арттыруға көмектеседі және олардың тұрақтылығымен үздіксіздігін қамтамасыз етеді.

Ұзақ мерзімді даму үшін жағдайлар жасау: делиберативті органдардың тұрақты жұмысын және ұзақ мерзімді дамуын қамтамасыз ету үшін мемлекеттік және жергілікті деңгейде қаржылық және ұйымдастырушылық қолдауды қамтамасыз ету. Бұл бюджет қаражатын бөлуді, заңнамалық және нормативтік актілерді әзірлеуді, сондай-ақ мемлекеттік және қоғамдық институттардың қолдауын қамтуы мүмкін.

Қазақстан Республикасында делиберативті органдарды одан әрі дамыту демократиялық институттарды нығайтуға, қабылданатын шешімдердің сапасын арттыруға және азаматтардың мемлекеттік басқару процестеріне қатысуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Азаматтық бастамаларды қолдау: делиберативті процестерде және мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылда белсенді рөл атқара алатын азаматтық бастамашыл топтармен қоғамдық ұйымдарды құруға және дамытуға жәрдемдесу.

Қатысу форматтарының әртүрлілігі: азаматтардың әртүрлі қажеттіліктері мен қалауларын ескеру үшін дөңгелек үстелдер, фокус-топтар, онлайн консультациялар, қоғамдықтаулар және т.б. сияқты делиберативті процестерге азаматтардың қатысуының әртүрлі форматтарын енгізу.

Қоғамдық консультанттар желісін қалыптастыру: азаматтармен белсенді өзара іс-қимыл жасайтын, олардың пікірлері мен ұсыныстарын жинайтын, сондай-ақ делиберативті процестерге қатысуға көмек көрсететін қоғамдық консультанттар желісін құру.

Тиімділік пен тиімділікті бағалау: қол жеткізілген нәтижелерді анықтау, сондай-ақ ықтимал проблемаларды анықтау және қолданыстағы тетіктерді жақсарту үшін сарапшылар мен жұртшылықтың қатысуымен делиберативті органдармен процестердің тиімділігін тұрақты бағалау жүргізу [15].

Халықаралық ынтымақтастық: делиберативті демократияны дамыту жөніндегі Халықаралық бағдарламалармен бастамаларға қатысу, басқа елдермен тәжірибе алмасу және осы тақырып бойынша халықаралық конференциялар мен форумдарға қатысу.

Диалог мәдениетін ілгерілету: сындарлы қоғамдық өзара іс-қимыл мен қақтығыстарды реттеуге ықпал ететін диалог, өзара түсіністік және пікірді құрметтеу мәдениетін ілгерілету бойынша білім беру науқандары мен іс-шараларды өткізу.

Бұл шаралар Қазақстан Республикасындағы делиберативті процестерді тереңдетуге және күшейтуге, оларды ашық, тиімді және ашық етуге, сондай-ақ азаматтардың мемлекеттік істерге тартылуын арттыруға көмектеседі.

Азаматтардың қатысуын кеңейту: жастар, әйелдер, ұлттық азшылықтар, мүгедектер және басқа да әлеуметтік топтардың өкілдерін қоса алғанда, көптеген азаматтарды тарту арқылы делиберативті органдарға қатысушылардың санын көбейту. Бұл халық мүдделерінің неғұрлым кең өкілдігін қамтамасыз етуге және қабылданатын шешімдердің заңдылығын арттыруға мүмкіндік береді [13].

Ақпаратқа қол жеткізуді жақсарту: азаматтардың делиберативті органдардың жұмысы, өткізілетін іс-шаралар, шешімдер мен ұсынымдар туралы ақпаратқа уақтылы және толық қол жеткізуін қамтамасыз ету. Бұған электрондық платформаларды дамыту, көпшілікке кеңес беру және ашық деректерді пайдалануды кеңейту арқылы қол жеткізуге болады.

Кері байланыс тетіктерін күшейту: делиберативті органдар мен азаматтар арасында олардың пікірлерін, ұсыныстарымен ескертулерін есепке алу үшін тиімді кері байланыс тетіктерін құру. Бұл шешім қабылдау процесін қоғамның қажеттіліктері мен мүдделеріне неғұрлым ашық және жауапты етуге мүмкіндік береді.

Білім беру бағдарламаларында дамыту: азаматтардың делиберативті процестер, қатысу әдістері және шешім қабылдауға әсері туралы хабардар болу деңгейін

арттыру мақсатында білім беру бағдарламалары мен науқандарын өткізу. Бұл азаматтық қатысуды жандандыруға және азаматтық диалог мәдениетін қалыптастыруға көмектеседі[14].

Құқықтық мәртебені нығайту: делиберативті органдардың құқықтық мәртебесін арттыру және олардың заңнамадағы және үкіметтік практикадағы рөлін бекіту. Бұл делиберативті процестердің шешім қабылдауға әсерін арттыруға көмектеседі және олардың тұрақтылығымен үздіксіздігін қамтамасыз етеді.

Ұзақ мерзімді даму үшін жағдайлар жасау: делиберативті органдардың тұрақты жұмысын және ұзақ мерзімді дамуын қамтамасыз ету үшін мемлекеттік және жергілікті деңгейде қаржылық және ұйымдастырушылық қолдауды қамтамасыз ету. Бұл бюджет қаражатын бөлуді, заңнамалық және нормативтік актілерді әзірлеуді, сондай-ақ мемлекеттік және қоғамдық институттардың қолдауын қамтуы мүмкін.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жоба мемлекеттік басқаруды жақсарту үшін жаһандық өзгерістер мен сын-қатерлерге бейімделу қажеттілігіне назар аудара отырып, Қазақстанда Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениетін дамытуға арналған. Зерттеудің негізгі мақсаты "Жаңа Қазақстан" (Жаңа Қазақстан) контекстінде мемлекеттік органдардың тиімділігін, ашықтығы мен есептілігін арттыруға ықпал ететін факторларды анықтау болып табылады.

Зерттеудің негізгі бағыттары Мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы мәдениеті: қазақстандық тәжірибе Мемлекеттік басқару жүйесін жаңғырту және трансформациялау тұрғысынан Қазақстанның тәжірибесін зерделеу. Бұған ашықтық, есеп беру, азаматтардың қатысуы және нәтижеге бағдарлану сияқты жақсы басқару принциптерін енгізу кіреді. Стратегиялық және бюджеттік жоспарлауды жақсарту, басқаруды орталықсыздандыру және цифрлық технологиялар арқылы көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыру маңызды рөл атқарады. Делиберативті демократия теориясы және Ұлттық құрылтай Делиберативті демократияны мемлекеттік құрылымдар мен азаматтар арасындағы өзара әрекеттесуді жақсарту тәсілі ретінде қарастыру. Саяси реформаларды жеделдетуге және саяси транзитті қамтамасыз етуге ықпал ететін билік пен қоғам арасындағы диалогты күшейтуге бағытталған институт ретінде Ұлттық Құрылтайды құру.

Сонымен қатар халықаралық тәжірибені, қазақстандық саяси архитектура мен дәстүрді талдауға сүйене отырып, Ұлттық құрылтайды дамыту бойынша келесі ұсыныстарды тұжырымдау маңызды болып көрінеді.

Заңнамалық кодификация

Ұлттық құрылтайдың институционалдық маңызын бекіту үшін ұлттық деңгейдегі саяси делиберация органы ретінде оның заңнамалық кодификациясы қажет. Қазіргі уақытта ҰҚ Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен құрылды және ол бекіткен Ереже негізінде жұмыс істейді. Сонымен бірге Ресей Федерациясының Қоғамдық Палатасы арнайы федералдық заң негізінде жұмыс істейді, ал Францияның Экономикалық кеңесі Франция Республикасының Конституциясында жеке бап ретінде бекітілген [19].

«Ұлттық құрылтай туралы» Заң жобасы бойынша жұмыс жүргізу қажет, немесе одан да кеңірек – «Қазақстан Республикасындағы делиберативті демократия туралы», оның ішінде Ұлттық құрылтай, уақытша делиберативтік алаңдар, онлайн-петициялар және басқа да құралдар бойынша. Онда Ұлттық құрылтайды қалыптастырудың өкілеттіктері мен параметрлерін белгілеу қажет.

Мүшелік бойынша шектеулер

Сонымен қатар, Ресей Федерациясының Қоғамдық палатасында және Францияның Экономикалық кеңесінде мүшелікке шектеу қойылғанын атап өткен жөн: ұлттық парламенттердің депутаттары ұлттық делиберативті органдардың мүшелері бола алмайды. Осыған ұқсас шектеуді басқа елдердің делиберативті органдарында да кездестіруге болады. Бұл қисынды болып көрінеді. Делиберативті органның ұлттық парламенттен айырмашылығы, оның мемлекеттік өкілеттіктері жоқ, саяси және сайлауалды бәсекелестік логикасымен шектелмеген, өзіне сайланбаған, бірақ, азаматтық қоғамның ең белсенді мүшелері, саласарапшылары және пікір көшбасшылары ғартаалады. Депутаттардың қатысуы делиберативті пікірталасқа теңсіздік элементін енгізе отырып, органды қажеттіліктен жоғары саясиландырады: депутаттардың Парламент ішіндегі дауыс беру арқылы талқыланатын құжаттарға жұмыс топтарында және пленарлық отырыстарда одан әрі тікелей ішкі палета мүмкіндігі бар, ал қалғау мүшелерде жоқ. Бұл ретте делиберациялық органға келген депутаттар әрекет ете отырып, азаматтық қоғамның мүддесіне емес, билік үшін күресіп жатқан саяси партиясының мүддесіне көбірек жұмыс жасап, саяси мотивацияны алып келеді. Бұған жол бермеу мүмкін емес, өйткені депутат партияластарының саяси қысымына ұшырайды, өз кезегінде оның барлық іс-әрекеттерін қоғам қадағалап, соған сәйкес түсіндіріледі.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, Парламент депутаттарына, мүмкін мәслихат депутаттарына да делиберативті органдардың мүшелері болуға тыйым салу қажет. Әлбетте, мемлекеттік қызметшілерді Ұлттық құрылтайға қабылдау мәселесін талқылау қажет. Ұлттық құрылтайдың мемлекеттік өкілеттіктері жоқ, оның шешімдері кеңес беру сипатында, оның мемлекеттік аппаратқа тікелей ішкі палы жоқ, және онда шенеуніктердің қатысуы міндетті емес. ҰҚ құрамында мемлекеттік қызметшілердің болмауы оның жұмысының тиімділігін төмендетпейді, ал олардың болуы оны айтарлықтай бұрмалауы мүмкін.

Қалыптасу механизмі

Ұлттық құрылтай құрамының қалыптасуының нақты тетігін тұжырымдау қажет. Қазіргі уақытта іріктеу алгоритмі ашық емес. Опция ретінде Ұлттық Құрылтай мүшелердің белгілі бір санын анықтауға болады, шартты 100%. Және институттар арасында бөлуге болады: бір бөлігін Президент өз шешімімен тағайындайды, бір бөлігін Парламент палаталары сайлайды, бір бөлігін жергілікті белсенділер арасынан өңірлер бөледі, бір бөлігін бекітілген тізім бойынша республикалық бірлестіктер тағайындайды. Тағы бір бөлігін институционалды қоғам электрондық ішкі мет платформасы арқылы онлайндауыс беру арқылы сайлай алады [20].

Дербес медиа ресурспен қамтамасыз ету

Ұлттық құрылтайда мемлекеттік өкілеттіктер жоқ кенінескере отырып, оның ішінде заң жобаларына вето қою құқығын қоса отырып, оның жұмысының мәні қоғамдық талқылауды ұштау болып табылады. ҰҚ-дың жұмысы қоғамға әсер етуі үшін, шын мәнінде, оны өзінің медиа-ресурсымен қамтамасыз ету болып табылады. Ол мемлекеттік үгіт – насихаттың еркіне және коммерциялық бұқаралық ақпарат құралдарының мүдделеріне тәуелді болмауы тиіс. Атап айтқанда, мемлекеттік ақпараттық тапсырыстағы кепілдендірілген үлесті, ҰҚ және оның жекелеген мүшелері медиа-квотаны қалай және қаншалықты жұмсай алатынын нақты алгоритммен қамтамасыз етуге болады.

Ұлттық құрылтай жұмысын талдау, институционалды делиберативті органдардың өсі түрін қалыптастыру қазіргі ақпараттық дәуірдің сыни-кәтерлеріне жауап беретін оңтайлы нысандардың бірі болып табылатын делиберативті демократияны, дискурстық демократияны құрудың табиғи процессі екенін көрсетеді. Бір қатар елдер либералды-демократиялық қоғамдарды, электоралды демократияны және гибридік тәртіпті қоса алғанда, делиберативтік демократияның құралдарын белсенді дамытуда.

Табысты нәтижелер көрсеткен Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің негізінде құрылған Ұлттық құрылтай толыққанды делиберативті демократия институты ретінде қалыптасты. Ол Мемлекет басшысымен келісе отырып, мемлекеттік-бюрократиялық иерархияға еңбеген қоғам қайраткерлеріне қоғамдық маңызы бар жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндік беріп, елдің одан әрі даму жолдары туралы мазмұнды пікірталас алаңына айналды [21].

Өткізілген жаппай сауалнама халықтың Ұлттық құрылтай мен оның жұмысы туралы хабардар екенін көрсетіп отыр. Бұл ретте күткендей дәстүрлі түрде неғұрлым азаматтық-саяси белсенді демографиялық категориялар хабардарлықтың жоғары деңгейін көрсетті: ерлер, қазақтар, орта және ортадан жоғары табысы бар, жоғары білімді, қалада тұратын, мемлекеттік қызметке тікелей немесе жанама қатысы бар адамдар.

Сараптамалық қоғамдастықта көп жағдайда Ұлттық құрылтайды құрылуына оң көзқараспен қарайды. Бұл ретте, сарапшылар Ұлттық құрылтайды Президент Әкімшілігінің аппаратынан формалды және мағыналы түрде ажырату қажет деп санайды, бұл оның функционалдық тәуелсіздігін арттырады. Тиісінше, сарапшылардың пікірінше, Ұлттық деңгейдегі жұмыстың тартымдылығы және азаматтық қоғамдағы оның жұмысының тиімділігі артады.

Жалпы, Ұлттық құрылтайдың кең ауқымды азаматтық топтарды тарта отырып, сапалы саяси делиберацияны дамытудағы болашағы зор, бұл, қоғам мен билік арасындағы диалогтың сапасын арттырады, саяси жүйенің заңдылығын нығайтуға әсер етеді және қабылданатын шешімдер сапасын жетілдіреді.

Қазақстанның орнықты дамуын қамтамасыз ету жолындағы негізгі міндеттердің бірі – елдегі мемлекеттік басқару жүйесін жаңғырту және оның

тиімділігін арттыру. Осыған байланыстытабысқа жеткен әлемдік кейстерді зерделеп, оларды мемлекеттік органдар қызметінің ерекшелігін ескере отырып белсенді енгізу қажет.

Қазір елімізде қызмет көрсету моделінің элементтерін енгізу бағытында жұмыс жүргізіліп жатыр. Бұл орайда адам, оның қажеттіліктері мен мақсаттары мемлекеттің басты назарында болатыны анық. Бұл – мемлекеттік басқару жүйесін дамытудың келесі, яғни табиғи және эволюциялық деңгейі. Мұндай жағдайда қызмет көрсету моделі қалыпты жұмыс істеуі үшін екі негізгі шарт қажет. Біріншісі – ашық, демократиялық саяси жүйе. Ол билік тармақтары арасындағы тежеу мен тепе-теңдік жүйесін, бәсекелестікті, ашықтықты және тағы басқаларын білдіреді. Екінші шарт – азаматтық қоғам, қуатты саяси партиялар, қалыптасқан өзін-өзі басқару институттары, тәуелсіз БАҚ, белсенді үкіметтік емес ұйымдар сияқты мемлекеттік органдардың орнықты және ықпалды серіктес-акторларының болуы. Сондықтан мемлекеттік басқаруды реформалау жүйесін саяси реформалармен үндестірудің маңызы зор.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕК КӨЗДЕРТІЗІМІ

- 1 "Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесіндегі ішкі аудит үдерісі" - С. С. Камбарова, 2020 ж.
- 2 "Қазақстанның мемлекеттік құрылысы мен жетекшілігі" - М. Т. Нұрсейтов, 2019 ж.
- 3 "Мемлекеттік мүдделерді азайту" - Ұ. Қ. Байболатов, 2020 ж.
- 4 "Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет көрсету жүйесі мен қаржыландыру механизмдерін дамыту" - М. А. Жанбаева, 2018 ж.
- 5 "Жетістік кеңесі жұмыстарының мемлекеттік басқаруы мен ұйымдастыру" - М. Ғ. Мұратбаева, 2017 ж.
- 6 "Қазақстанның мемлекеттік басқару жүйесін дамыту" - Ж. Б. Байтұрсынова, 2019 ж.
- 7 "Қазақстан Республикасының жарлық-мәдениеттік стратегиялық ретінде қаржыландыру" - Ж. Ж. Серікбаева, 2020 ж.
- 8 "Қазақстан Республикасының жаңа индустриялық-инновациялық даму стратегиясынан тұратын даму тақталарынан тәртібелену" - Б. Ж. Балтабаева, 2018 ж.
- 9 "Мемлекеттік қызмет көрсету жүйесіндегі мемлекеттік көмек агенттігін жетістікке ұйымдастыру" - Е. А. Болат, 2019 ж.
- 10 "Қазақстан Республикасының саяси жүйесіндегі мемлекеттік техникалық көмек агенттігін дамыту жөніндегі тәртібелену" - Ұ. М. Бауыржанов, 2017 ж.
- 11 "Мемлекеттік қызмет көрсету жүйесіндегі мемлекеттік көмек агенттігін дамыту жөніндегі тәртібелену" - А. М. Бекболатов, 2018 ж.
- 12 "Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет"
- 13 "Мемлекеттік басқарудың нормативтік-құқықтық негіздері" - Ж. А. Ермекбаев, 2020 ж.
- 14 "Қазақстан Республикасының экономикалық басқару жүйесін дамыту туралы түсінік" - Н. М. Жұмағалиева, 2019 ж.
- 15 "Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқарудың даму бағыты" - Ж. Б. Алімжанов, 2018 ж.
- 16 "Жаңа индустриялық-инновациялық қызмет көрсету жүйесіндегі мемлекеттік көмек агенттігін дамыту" - М. Т. Сәбірова, 2017 ж.
- 17 "Жаңа индустриялық-инновациялық стратегия жүргізушілік қауымдастықтарды дамыту" - С. М. Рахимжанов, 2020 ж.
- 18 "Мемлекеттік қызмет көрсету жүйесіндегі мемлекеттік көмек агенттігін дамыту" - Т. А. Бұбыр, 2019 ж.
- 19 "Қазақстан Республикасының қолданыстағы экономикалық басқару"

жүйесі"-Ж.С. Серікбаев, 2018 ж.

1 "Мемлекеттік басқарудың саяси-құқықтық негіздері" - Н. Қ. Тулебаев, 2019 ж.

2 "Мемлекеттік басқарудың мәдениеті және социалды қызмет көрсетудің негізгі принциптері" - А. С. Сұлтанғалиев, 2020 ж.

